

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Национальная библиотека
Республики Тыва им. А.С. Пушкина
СЕКТОР
ГОСБИБЛИОГРАФИИ

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 45
(19478)

2021 чылдың
июнь 23
среда

Хүннүң үнери — 03:44
Ажары — 21:18
Хүн дурту — 17:34

Садар өртээ хостуг 12+

ВЛАДИСЛАВ ХОВАЛЫГ КАНДИДАТУРАЗЫН КИИРГЕН

Дүүн, июнь 22-де, Тываның Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг 2021 чылдың сентябрь 19-та болур Тыва Республиканың Баштыңының — Чазааның Даргазының хуусаа бетинде соңгулдаларыңа киржири-биле Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязынга документи́лерин дужааган.

Республиканың бедик албан-дужаалының соңгулдазынга киржир документи́лерин соңгулда комиссиязынга дужааган бир дугаар кандидат Владислав Ховалыг болуп турар.

Владислав Ховалыг: “Бөгүн мен соңгулда комиссиязынче кандидатурам кирип, бүрүткедири-биле документи́лерим дужаадым. Ындыг-даа болза, эгелээн ажылымны уламчылаар мен” — деп чугаалаан.

Документи́лерни соңгулда комиссиязы хынааш, бүрүткээш, Россия Федерациязының Сбербанкызынга соңгулда фондунун тускай агар сан ажыдар чөпшээрелди аңаа берген.

Чыжыргана СААЯ.

Бөгүнгү үндүрүлгедө:

БОКТУ АВГУСТ АЙГА
ЧЕДИР АШТАП-
АРЫГЛААР

4-кү арында

УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ
УРУГЛАР

7-ги арында

БУТ БӨМБҮҮНГЕ
ЕВРОПА ЧЕМПИОНАДЫ:
ДАНИЯ – РОССИЯ

8-ки арында

19 СЕНТЯБРЯ
ДОСРОЧНЫЕ ВЫБОРЫ
ГЛАВЫ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
ПРАВИТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТЫВА

ИЙИ-ЛЕ АЙ ДУРГУЗУНДА КЫЛГАН АЖЫЛЫ ТҮҢНЕЛДИГ

Эрткен хуннерниң кол болуушкун-нарының бирээзи, «Чаңгыс демниг Россия» партияның Тываның регион салбырының 36-гы конференциязынга Владислав Ховалыгның кандидатуразын 2021 чылдың сентябрь 17-19 хуннеринде эртер Тыва Республиканың Баштыңы – Чазааның Даргазы албан-дужаалче соңгулдаларга киржир кылдыр бир үн-биле идип үндүргени болган.

Күзүн болур соңгулдаларга республикавыстың келир үеде сайзыралы дээш сагыш аарып чоруур бөдүүн чоннуң шын, бодамчалыг шилилгезинден кым чуртту баштаары билдинер.

Чогум Владислав Ховалыгның кандидатуразын федералдыг төптен деткип турары кымга-даа чажыт эвес. Ол дыка улуг деткимче. Ындыг-даа болза, кандыг-даа күштүг деткимче турда, ону херек кырында түннелдиг ажил-биле бадыткаары чугула. Владислав Товарищайовичиниң барык 30 чыл дургузунда удуртур ажил-дарга ажилдап каапкан дуржулганы түр үеде хүлээнген эрге-дужаалыг шын угланышкынныг ажилдаарыгга чугула хереглелдиг болганы эскертингир.

Бодунуң эртем-билииниң деңгели база бедик дээрзин Владислав Ховалыгның Красноярскиниң күрүне университетиниң социал эрге-хоойлу факультетин дооскаш, юрист мергежилин чедип алганы (1992ч), РФ-тиң Президентизиниң чанында күрүне албан-хаакчыларының академиязының «антикризисное управление» (сандараашкынга удур удуртулга) талазы-биле мергежилди чедип алганы (2006 ч), база Күрүнениң удуртур-баштаар Дээди школазының (губернаторлар школазын) доосканы бадыткап турар. Владислав Ховалыгның ажилчы доочунамдарындан алырга, 1992 чылдан тура федералдыг болгаш регионалдыг албан черлериниң удуртукчузундан сайыт чедир, оон Кызыл хоорайның мэринге чедир ажилдаан дуржулганы байлак болуп турар. Өг-бүлө байдалында ийи оглуңуң ачазы, кады чурттаан эжиниң быжыг чөлөңгиле.

Июнь 21-де, Чазакка Аппарат хуралының соонда, Тываның Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг, оң оралакчылары Александр Брокерт, Айдыс Сат болгаш ТР-ниң одалга болгаш энергетика сайыдының оралакчызы Денис Хангай журналистерниң айтырыгларыгга харыылаан. Бир дугаарында, «Ийи чартык ай дургузунда кандыг ажил кылдынганыл? Кандыг угланышкыннарже кол кичээнгейни салза чогуур?» – деп айтырыгларга Владислав Ховалыг мынчаар харыылаан:

– Бо үе дургузунда элээн хөй ажилды кылып чоруттувус. Бир дугаарында, кол кичээнгей, республиканың социал-экономиктиг сайзыралыгга көрдүнген тускай программаның боттанылганында чедер-четпес нарын айтырыглары илередиринче болгаш бурунгаар хөгжүлдиги айтырыглары кандыг арга-биле уламчылаарынче уланган турган чүве. Удуртуп-баштаар ажилда чаа кижизес болганымда, республикавыстың күрүне дузаламчызын (дотация) ап турар байдалын эки билип турар мен. Мындыг байдалга тургаш, федералдыг деткимче чокта, түннелдиг ажилды улаштыр чорудары нарын болур. Ынчангаш федералдыг эрге-чагырга органны-биле күженишкынниг улуг ажилды чоруттувус. Бо-ла бүгү ажилды чорударыгга бүзүрелдиг профессионал команда турбаска, хоржок. Ажилдың уг-шини эки билер, бедик мергежилдиг, арга-дуржулганы чедер специалистерден тургустун-

ган команданы чыгган мен, амдыызында чарты. Оларны-биле демниг ажилдаш, федералдыг деңгелге шиитпирлеп болгу дег санал-оналывысты киридвис. Шынап-ла, күштүг команданың ажилы дээрзиниң бадыткалы чүл дээрге, бистиң кириг санал-оналывыс РФ-тиң Чазааның Даргазының оралакчылары Марат Хуснуллин, Александр Новактың талазындан деткимчени алган. Амгы үеде ол ажилды документ езугаар белеткеп кылып эгелээн.

– Ындыг профессионалдарны чыып алыры берге болган бе? Кандыг негелделерге дүүштүр чыгган?

– Мында негелде чаңгыс – кижиниң бодунуң ажилдап шыдаары. Барык 30 чыл дургузунда эрге-чагырга органны-биле ажилдап чораан дуржулгамдан ол специалистерниң ажилдап билирин көргөн мен. Мында улуг шилилге чок. Чүгле кижилерниң шын, чону дээш ажилдап шыдаары чугула. Эрги команданың кежигүннеринден шыырак специалистер база бистиң командада кирип турар. Чижээ, Александр Брокерт. Ону харындаа бодунуң бирги оралакчымы кылдыр томуйлаан мен, ажилының угланышкынын бичи өскерткен дээрден башка. Амгы үеде ол республиканың чуртталга ажил-агы адырын долузу-биле харыылап турар. Бо хүнде чурттаар оран-сава айтыры эң-не хереглелдиг болуп турар. Бир дөрбелчин метр чуртталга шөлү дыка аар өртектиг апарган. Ынчап барган таварылгада хөй аал чурттаар бажыңнарны кончуг шалыпкын тудуп эгелээр болзувусса эки. Бо талазы-биле аңгы-аңгы, ылаңгыя коммерциялыг оран-сава тудуунуң дугайында санал-оналдарны ажилдап кылып турар бис. Ооң-биле чергелештир Күрүне корпорациязы-биле база чугаалажышкыннар чоруп турар. Бис чурттаар оран-сава тудуунче улуг хемчээлдиг девискээрлерни аңгылап, белеткей берген бис. Келир чылдан бээр херек кырында ол тудугларны кайы хире туттунуп келири көстү бээр.

Команда чыыр дугайында айтырыгга

хамаарыштыр немеп каар чүүлүм, өске регионнарда специалистерни чалаар дугайында дуржулганы база өөренип көрүп турар бис, федералдыг эрге-чагырга органны-биле база. Эрткен хуннерде ТР-ниң күш-ажыл болгаш социал политика сайыдыгга оң мурнунда Росстаттың тус черде регионалдыг салбырының удуртукчузунга ажилдап турган Эдуард Сандан томуйлаткан. Амгы үеде үстүнде адааным яамының ажил-чорудулганының системазында тырлы берген нарын айтырыглар бар. Бо чоокку үеде оларны чаа сайыт дарый шиитпирлер дээрзинге идегеп тур мен.

Владислав Ховалыгның оралакчызы Александр Брокерт эрги команданың ажилындан түннелдерни үндүрүп, чаа команданың ажилынче бүрүнү-биле шымныгып кирген база бир дуржулгалыг даргаларны бирээзи. Ол кымдан артык эрткен частырыгларны канчаар эдерин билзе чогуур кижилерниң бирээзи. Журналистер ооң амгы үеде харыылап турар айтырыгларының боттанылганыгга хамаарышкан дараазында айтырыгны салган.

– Регионалдыг чазактың талазындан ийи чартык ай дургузунда тудуг талазы-биле ажилды дүргедидир талазы-биле кандыг ажил чоруттунганыл? Федералдыг деңгелден кандыг деткимче алдынганыл база моон-даа соңгаар деткимче манаттынып турар бе?

– Владислав Товарищайовичиниң удуртулгазы-биле федералдыг эрге-чагырга деңгелинге элээн хөй айтырыгларны көдүргөн бис. Ол ажил РФ-тиң Чазак Даргазының оралакчызы Марат Хуснуллин болгаш, РФ-тиң Тудуг болгаш коммунал ажил-агы сайыды, экономиктиг сайзырал сайыды-биле болгаш өске-даа федералдыг деңгелдиң удуртукчулары-биле каш удаа ажил-агыжы ужуражылгаларны чорудуп турганының түннелинде чедип алдынган. Оон аңгыда, Ажаалга банкызының удуртулгазы-биле, федералдыг болгаш регионалдыг тудуг

компаниялары-биле чугаалажышкыннарны кылган бис. Түннелинде, 600 муң дөрбелчин метр шөлге 6 чуртталга тудуг комплекзин чорудар ажилды планнаан бис. Аңаа немей бис 624 квартиралыг хөй аал чурттаар бажыңны тудуун база эгелей берген бис. Бо чылдың төнчүзүнде, келир чаа чылдың эгезинде бо чаагайжыды туттунган бажыңны хостуг рынокче салыр бис. Бо хуннерде «ГорСтрой» компанияның тудугжулары маңаа кээр. Олар боттарының тудуг-төлөвилелдериниң планнаашкынын биске таныштырар. Шилилтинген төлөвилелди бадылаан соонда, келир чылдан эгелеп комплекстиг тудугну олар кылып кириптер. Шак мындыг федералдыг деткимчелиг ажилдың түннелинде регионда чурттаар оран-сава айтырыын чоорту шиитпирлээр арга тургустунуп турар.

– Амгы үеде республикада чуртталга оран-саваның дөрбелчин метрде өртээ хөлүн эрттир аар болуп турар. Ону бадырар талазы-биле кандыг ажил чорудар бодап турар силер? Силерниң-биле алырга, дөрбелчин метрде өртөк каш болур ужурлугул?

– Бистиң санаашкыннары-биле дөзевилелдин бот-үнези дөрбелчин метрде 75 муң үнүп кээр. Ол амдыызында чөптүг өртөк болуп турар. Рынок бодунуу-биле өртөктерге салдарны чедире бээрин билип турар бис, ындыг-даа болза аңаа шыңгы адааннажылганы тургузуптар аргалыг апарган бис. Тускай хамаарылга чаңчыккан чаңгыс-ла тудуг компаниязынче көрүп, ооң салган аар өртөктеринге чөпшээржир үелер эрткен. Өске-даа федералдыг болгаш бистиң регионнуң тудуг компаниялары, «Восток», «Энергострой» КХН-нер болгаш кожа регионнарда «Транстрой» дээш өске-даа компаниялар бар. Шилилге хөй.

– Тудуг талазы-биле улуг инвесторларны хаара тударының талазы-биле таарымчалыг байдалдар тургустунуп турар бе?

(Уланчызы 3-кү арында).

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

– Ийе. Бирээде, бурунгаар хөгжүлдиг комплекстиг тудуглар туттунар деп турар-дыр, оларның төвөлел-планнаашкынынга киржилге; ийде, электроэнергия болгаш чылыг хандырылганын талазы-биле ажилдар тудуг-биле сырый харылзаалыг болганда, бо талазы-биле база айтырыг инвесторларны сонуургады бээри чигзиниг чок. Олар биске чугула ажыктыг дээрзин шупту билип турар бис. «Чаңгыс демниг Россия» партиясының эрткен хуннерде болган шуулганынга чуртталга оран-сава хандырылганын дугайында айтырыг көдүртүп турган. Ол шуулган үезинде бо айтырыгларны чогуур даргалар-биле база сайгарып, чугааны кылган бис. Эң-не кол чүүл, инвестор тудугну туду бээрге, чырык, чылыг хандырылганын талазы-биле айтырыглар оларга эпчок байдалдар тургуспас болза эки. Ынчангаш инвесторларга эптиг байдалдарны тургузар ажыл уламчылап турар. Бажың туттунган соонда, ооң садып алыкчызы бар болуру чугула.

ТР-ниң одалга болгаш энергетика сайыдының оралакчызы Денис Хангайга айтырыг.

– Денис Афанасьевич, силер ТР-ниң одалга болгаш энергетика сайыдының оралакчызы болгай силер. Чугаалап көрүңерем, электри энергиясының чедишленин талазы-биле айтырыг нарын болганда, ону шийтпирлээр талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл?

– Шынап-ла, инвесторларны хаара тудар айтырыг талазы-биле нарын байдалдарны энергодифицит тургузуп турар. Владислав Товарищайовичиниң удаа-дараа бо айтырыгны федералдыг деңнелге чиди-биле тургузуп келгениниң түңнелинде, кады ажилдажылганы эгелээр-биле, чамдык дугуржулгалар чедип алдынган. Тудуг айтырыгын шуудадырынга дузалыг чаңгыс арга, үш дугаар транзиттин подстанция тудуун эгелээр. Ону кылыры-биле, чагыларны ийи улуг инвесторларже кириген. Амгы үеде олар-биле чөпшээржилге чедип алыр ажыл уламчылап турар. Чоокку үеде «Тываэнерго» четкилик организацияның регионалдыг деңнелинге, оон ола организацияның федералдыг деңнелинге база чогуур айтырыгларны шийтпирлээр бис.

– Электроэнергия өртөөн чиигедир талазы-биле кандыг ажыл чоруттунуп турарыл?

– Электроэнергия тарифтерин албан черлеринге болгаш чурттагы чонга чиигедир талазы-биле улуг ажылды, дугуржулгаларны чоруткан бис. Бо талазы-биле эрге-хоойлу даянган нормативтиг актыларны ажилдап кылып турар бис. Бо неделя дургузунда ону доозарын кызыдар бис. Ол нормативтиг актылар хүлээп алдынган соонда, июль 1-ден тура тарифтер чийгелдезинге хамаарышкан айтырыг күш кирер.

Владислав Ховалыгның аныяк оралакчызы Айдыс Александрович Саттан айтырыг:

– Тываның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң бот-тускайлаң программасының боттанылганы амгы Чазактың ажыл-чорудулганын кол документизи болуп турар болгай. Ону эде көөр талазы-биле айтырыглар федералдыг деңнелге көдүртүнген-дир. Ол өскерилгелерни кылырынга чүү чүве чылдагаан болганыл?

– Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнаашкынын чорударда, амгы үеде республиканың кол даяныптар акша-хөреңгизиниң шыдал-байдалын билири чугула. Шупту билир бис, эрткен чылда нарын үени чурттап эрткен бис, аңаа пандемия база кол рольду ойнаан. Апрель айдан тура ук программалар кирип турар, хөй түңнүг улуг төвөлел – демир-орук тудуунуң айтырыгын соксаткан. Ынчангаш Владислав Товарищайовичиниң чаа көрүштүг салган сорулгазы езу-гаар, бо программаның боттанылганын кирип турар төвөлелдерге көрдүнгөн саң-хөө деткимчезиниң шын ажылгалын чедип алыры-биле улуг ажыл чоруттунган. Үш неделя дургузунда эдилгелерни кылгаш, РФ-тиң Чазак Даргазының оралакчызы Марат Шакирзянович Хуснуллинниң деңнелинге бижики киригеш, деткимчени алган бис. Бо айның төнчүзүңге чедир ук программаның эдилгелеринге хамаарышкан документини нормативтиг актыларга дүүштүр ажилдап кылгаш, федералдыг деңнелге бадыладыр бис – деп, аныяк дарга бүзүрелди-биле харыылаан.

Кандыг-даа күрүнениң эң-не дээди хөгжүлдези – ооң чурттагыларының чедимчелиг чуртталгазы. Бистиң республикавыс эрткен чылдар дургузун-

да эң-не яды диртип турган болгай. Ам эрге-чагырга солушкан соонда, үр-даа эвес үе дургузунда каракка көзүлдүр өскерлишкенин удаа-дараа болуп эгелээр. Чижээ, электри энергиязы дээш өртөктерни 30 хуу бадырар дээни, газ-биле хандырылганы дугайында айтырыгны шийтпирлеп эгелээр, чуртталга оран-сава тудуун чонга чедиштер немей тудар дээни, ооң өртөктерин таарыштыр өйлээр дээш өске-даа. Бо ышкыжыл, херек кырында хол-биле тудуп, шынап-ла, чону дээш, ооң эки амыдыралы дээш ажилдап кириптерге, ийи-ле чартык ай дургузунда улуг айтырыгларны эки талаже шийтпирлеп болур. Ол чедишкени бе? Чедишкени. Бо-ла айтырыглар эрткен хөй чылдар дургузунда чүге шийтпирлеттинмейн турган чор деп айтырыг чайгаар салдынып келир. Ийе. Ажыл чоруттунуп турган, ынчалза-даа түңнели ындыг-ла чогулчалыг эвес болганын амыдырал көргүскен. Чижээ, эргижирээр оран-савадан чонну хөй аал чурттаар шынары куду бажыңнарже көжүргени. Ол «кымыскай өө» дирткен шынар чок бажыңнар дугайында социал четкилерге чиди-биле үнүп турганын чон билер. Амгы Чазак бо талазы-биле айтырыгны шыңгы өөренип көрүп турар дээрзинге идегел улуг.

Амгы үеде Кызыл хоорайда 60 муң дөрбелчин шөлдүг 25 хөй аал чурттаар бажыңнар туттунуп турар. «Иркутская» микрорайону деп чоннуң адай берген девискээри аңаа хамааржыр. Ол күрүне чагыы езугаар эргижирээр оран-савадан чонну көжүрер талазы-биле болгаш өскүстөргө көрдүнгөн бажыңнар.

Комплекстиг тудугнуң төвөлелери езугаар Кызылдың «Иркутская» микрорайонунга 5-7 каът хөй аал чурттаар 13 бажыңны тудары көрдүнгөн. Ол ышкыш кадык камгалалыга хамаарышкан 1 объект, 280 олуттук 2 уруглар сады, бир спортчу объект база кирип турар. Республиканың Чазак чуртталга оран-сава талазы-биле 900 квартираның 225-жин өскүс уругларга, 675-жин чонга садар.

2024 чылга чедир 767,5 муң дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга оран-савазын ажылгалче кириери планнаттынган. Ынаар 52 миллиард рубльди шийгээди көрдүнгөн.

Чаа тудуглар немежи, чоннуң социал байдалын экижидери-биле чазак-чагырга ажилдап турар.

Карина МОНГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫН ДОКТААЛЫ

№ 138/753-7, Кызыл, 2021 чылдың июнь 19
Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының сески чыыжына Тываның чаңгыс мандаттыг №32 соңгулда округунуң талазы-биле соңгукчуларның хол үжүүнүң хынаар ужурулуг санын тодарадырының дугайында

Россияның Төп соңгулда комиссиязының 2021 чылдың апрель 28-те үндүргөн «Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының сески чыыжының депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларынга бүрүн эргелерни Россия Федерациязының субъектилеринде соңгулда комиссияларынга, девискээр соңгулда комиссияларынга дагзырының дугайында» №4/28-8 доктаалы-биле даандырганы, Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының сески чыыжының соңгулдаларының талазы-биле Тываның чаңгыс мандаттыг №32 соңгулда округунуң бүрүн эргелерин күүседир сорулгалар-биле, «Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 49-ку чүүлүн, «Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларын эрттирери-биле, чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының схемаларын бадылаарының дугайында» Федералдыг хоойлуну удуртуп болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының сески чыыжына Тываның чаңгыс мандаттыг № 32 соңгулда округунуң талазы-биле депшидер (бодун депшидер) кандидатты ат салган саазыннарда деткип турар 1084 соңгукчуларның хол үжүүн болгаш соңгукчулар дугайында медээлерге оларның дүжүп турарын хынаар ужурулуг дээрзин тодарадыр.

Бир эвес шилилгелиг хыналда үезинде, хол үжүүнүң хынаар ужурулуг кылдыр доктаадып каан санының аразында, соңгукчуларның шын эвес болгаш (азы) күш чок хол үжүү 5 болгаш оон-даа хөй хуу болган болза, Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының сески чыыжына Тываның чаңгыс мандаттыг № 32 соңгулда округунуң талазы-биле кандидатты бүрүткедиринге херек хол үжүүнүң санынга немей 813 хол үжүүнге хыналданы чорудар дээрзин тодарадыр.

Ук доктаалды республиканың «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарынга парлаар, Интернет четкизинде Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының албан езу сайтызынга чарлап салыр.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА,
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Т.Г. ОЮН.

ДЫҢНАДЫГ

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының сески чыыжының депутаттарының соңгулдаларының, Тыва Республиканың Баштынын – Чазаның Даргазын хуусаа бетинде бадылап соңгуур талазы-биле соңгулда кампанияларының үезинде Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының чанынга «Соңгукчулар-биле харылзааның изиг шугуму» телефон пунктузунуң ажылын 2021 чылдың июнь 19-тан тура организастаарының дугайында ТР-ниң Соңгулда комиссиязы 2021 чылдың июнь 18-те үнгөн №137/743-7 доктаалы дыңнадып турар.

Хамаатыларның соңгуур эргелерин болгаш эрге-ажыктарының боттандырылганын хандыра база камгалаар сорулгалар-биле изиг шугумну организастаан. Соңгукчулар аразында информастыг тайылбыр ажылын чорудар, берге айтырыгларны база чөрүлдээлиг байдалдарны илередир болгаш шийтпирлээр.

«Изиг шугумнуң» телефон дугаары: 8 (394)2-10-09

Ажылдар чуруму: ажыл хуннеринде 9.00 – 18.00 шак;

дыштаныр хуннерде: 10.00 – 18.00 шак.

ТР-ниң Соңгулда комиссиязы.

Социал айтырыглар

БОКТУ АВГУСТ АЙГА ЧЕДИР
АШТАП-АРЫГЛААР

Бо чазын Ниити-российжи улусчу фронтунуң Тывада салбырынга Таңды кожуунуң Дүрген сумузунда өскүс уругларга бажыңнарны бок кырында тутканынга хамаарыштыр хомудал кирген. Бо хүнде кожуунуң чагыргазы тускай аар техника-биле бок аштаар ажилды уламчылап турар.

Хомудал кирген дораан, Улусчу фронтунуң кежигүннери ында айыттыг-ган четпестерни сайгарып көөрү-биле сумуга чедип, овааланы берген бокту аштап-арыглап, үндүр сөөртүр дугайында айтырыгны кожуун чагыргазының мурнунга көдүргөн.

Таңды кожуунуң чагырга чериниң даргазы **Алик Монгуштуң** чугаазы-биле алырга, сөөлгү чылдарда Дүрген сумузунуң чурттаачылары бок төгеринге көрдүмзүн черге бок-сагын төп келгениниң түңнелинде, амыдырал артын-чыларындан оваа тыптып келген.

— Бо хүнде кожуунуң чагыргазы чурт-талга-коммунал ажил-агый организацияларын тускай техника-биле хандырап программаның акшаландырышкыны-биле (4 сая 900 рубль) тракторну саткан, бок аштаар ажил уламчылап турар.

Хайгаарал албан черлери чүге бо черге бажыңнарны тутканыл деп айтырыг салыр. Успенка, Кочетов, Кызыл-Арыг, Владимирова сумуларында арыг черлер бар. Ынчалза-даа Дүрген сумузунда ук суурларга бодаарга, чуртталга шөлүнүң өрте-үнези улуг. Өскүс болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан уруглар боттары кожуун төвүнүң чоогунга бажыңнар тударын дилеп кээп турган. Чүге дизе мында ажил-агый тып алыр аргалар бар. Эвээш чурттаачылыг сумуларга бодаарга, мында албан черлери болгаш бүдүрүлгелер хей.

Кожуунуң төвү Бай-Хаакка тудуг чорудар дээрге, суг талазы-биле айтырыг нарыдай бээр. Чүге дизе ында черниң суглуг каады ханы. 120 метрден 280 метрге чедир. Дүрген сумузунда өскүстерге оран-сава тудуп турар участоктарда ооң ханызы 25-30 метр. Техниктиг даал-

га езугаар чылыдылга системаларын тургускан. Суугуну одаарга, насос сугну хоорзалар дамчыштыр батареяларже чылыгы чорудар. Насос чырык дузазы-биле ажилдаар. Техниктиг негелделер езугаар бажыңнарже чырыкты кожар дээш 11 сая ажыг рубльди чарыгдар.

Бок төгеринге көрдүмзүн черде овааланы берген бок чаны девискээрде 44 бажыңны шүптүзү эвес, а он ажыг бажың бар. Ол бажыңнарның хериминиң иштинде болгаш чаа кудумчуларда бок артынчыларын долзуу-биле үндүр сөөртүп, аштап-арыглаар бис—деп, Алик Монгуш байдалды таныштырган.

Ниитизи-биле, Таңды кожуунда өскүс болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан уругларга көрдүнгөн 54 бажыңны (Дүргенде—44, Балгазында—10) тудуп турар. Ээлчегде турар уругларның саны—274. Тудуг ажилдарын үш аңгы тудуг организациязы чорудуп турар. Бо хүнде бажыңнар тудуу 90 хуу кылдырган. Керээлиг организация бажыңнарны тудуп, чырыын кожар. Чагыкчы 100 хуу белең бажыңны садып алыр.

Кур-Чер сумузундан тудуг бригадазы өскүс болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан уругларга көрдүнгөн 26 бажыңны тудуп дооскан.

— Тудуг ажилдары февраль айда эгелзэн. Бажыңнарны иштики-даштыкы ажилдары доозулган. Амгы үеде бажыңнарны херимнээр ажилдар адакталып тур. Серилерни туткан, удавас арыглары черни тудар бис. Бистен өске бригадалар соңгаларны, эжиктерни салган, бажыңны чылыдылга системазын тургускан. Бо бажыңнарны ханаларын сэндвич-панельдерден эптей салыптар болду. Серилерни вагонка-биле шыпкан. Неделя хире болгаш, доозуптар бис—деп, тудугжу Сылдыс Монгуш чугаалады.

Удавас кудумчу кудуктарын тургузар, чырыкты кожар. Чоорту чуртталга микрорайонунуң чанынга уругларга ойнаар шөлчүгешти тургузары планнаттын-

ганын Таңды кожуунуң чагырга даргазы дыңнаткан.

Кудумчунуң өске талазында чедир туттунмаан бажыңнарга хамаарыштыр Тываның "Күртудугчагы" күрүнениң казна албан чери дагдыныкчы организация-биле керээни күш чок болдурары-биле документиленни белеткеп турар. Ук организация керээниң хуусаазын узамдыктырган. Алик Монгуш республиканың Тудуг яамызынче отчеттарны доктаамал чорудуп турарын чугаалаан.

Таңды кожуунуң чагырга даргазы Дүрген сумузунда тургускан кудумчу кудуун көргүскөн. 25 метр ханыдан сугну сордурар чаа система-биле тургускан эп-тиг кудук электри дузазы-биле ажилдап турар. Шак мындыг кудуктарны өскүс уругларга бажың тудуп турар кудумчуларга тургузар.

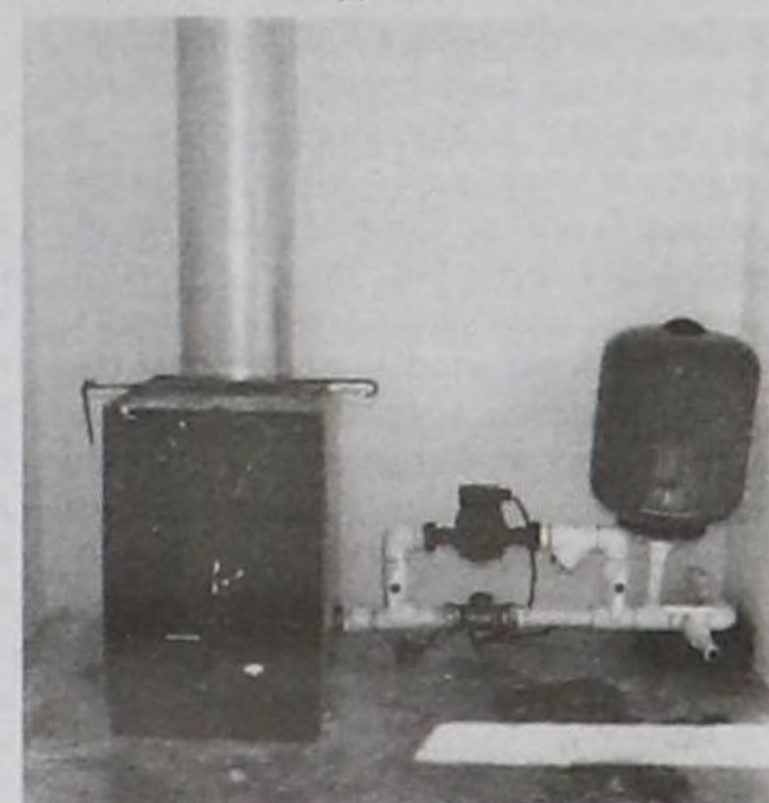
Улусчу фронтунуң регионда салбырының күүсекчи комитетиниң удуртукчузу **Саима Далчинниң** бокту кажан төндүр аштап-арыглап, үндүр сөөртүрүп деп айтырыгынга Таңды кожуунуң чагырга даргазы август 1-ге чедир деп харыылаан. Чогум-на ынчан Улусчу фронтунуң кежигүннери база катап хыналдалыг үнүүшкүнүг келир.

Ниити-российжи улусчу фронтунуң Тывада салбыры республикада өскүс уругларга тудуп турар бажыңнарны шынарының дугайында "төгери-столду" март айда эрттирген. Аңаа ол айтырыгны база катап сайгарып чугаалашкан чылдагааны—Дүрген сумузунда өскүс уругларга бажыңнарны сэндвич-панельдерден эптеп тудуп эгелзени.

Сэндвич-панельдерден эптеп тудар бажыңнарны шынары Тываның агаар-бойдузунга тааржыр деп түңнелди

чагы-биле кылып чоруткан экспертиза бадыткаан деп "Күртудугчагы" албан чериниң удуртукчузу орадакчызы Экер Биче-оол ынчан дыңнаткан.

Тыва Республиканың прокурорунуң төлээзи Шуру Кочага ол экспертизаның үндүргөн бадыткалынга чигзингенин илередип, өскүс уругларга бажыңнар тударына ажыглап турар тудуг материалдарының шынарын хамаарылга чок экспертиза хынаан турарын республиканың прокуратуразы планнаанын дыңнаткан турган.

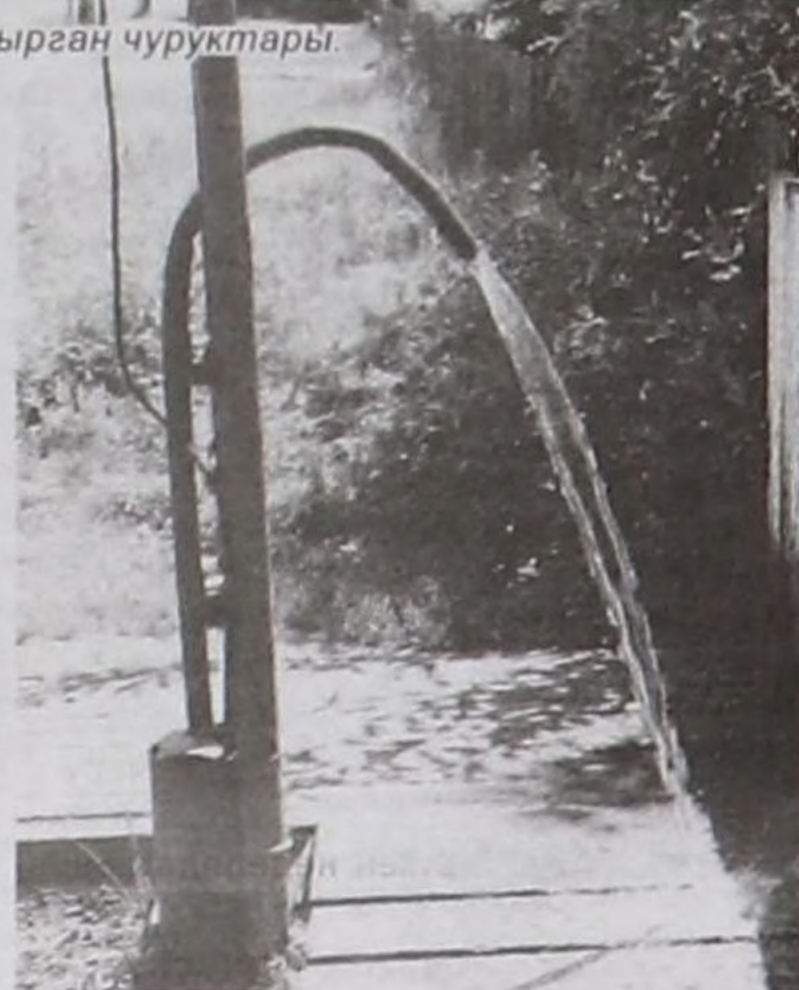

Өскүстер чаа бажыңнарынче көжүп, баштайгы кыжын эртип турда, чүгле ынчан үстүнде чигзиниглерниң бадыткаттын-нар-бадыткаттынмазы билдинер.

Бажыңнарны төлевилел-дөзевилел документациязын республиканың соок агаар-бойдузун база электри чырыын барымдаалап ажилдап кылганынга иде-гээр апаар.

Арынны Шеңне ХОВАЛЫГ белеткзэн.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Көдээ ажил-агый

ТАРААЛАҢ ТАҢДЫ

Бо удаада Таңды кожуунуң көдээ ишчилеринге барып четтивис. Тарылга шөлдериниң хемчээли-биле кожуун республикада мурнуку одуругже кирип турар. Бир эвес 2017 чылда 6 муң ажыг гектар черге тараа культураларын тарып турган болза, бо чылын 25 муң ажыг га шөлдерге үрезиннерни чашканын Таңды кожуунуң чагырга даргазы Алик Монгуш дыңнадып турар:

— Таңды кожуунуң девискээринге, сөөлгү дөрт чылдарда, көдээ ажил-агыйны сайзырадыр талазы-биле улуг деткимчени Тыва Республиканың Чазаа болгаш Көдээ ажил-агый яамызы чедирип келген. Бир эвес 2017 чылга чедир бистиң кожуунга тарылга шөлдериниң хемчээли 6 муң ажыг га турган болза, бо чылын 20

Фермер Александр Боровиков.

Мал эмчизи Аэлиита Монгуш.

ажыг муң гектар чедир улгаткан. Көдээ ажил-агый техниказы-биле хандырылга айтырыгларынче база онза кичээнгейни угландырып турар. Бистиң кожуунда чедишкинниг ажилдап турар ажил-агыйлыг фермерлер Михаил Санников, Александр Пирогов болгаш өскелер-даа чаа тракторлар, комбайннар база тараа үрезиннерин чажар дериг-херексел — сеялка-биле удаа-дараа четчелеттинип турары өөрүнчү. Ооң-биле чергелештир, тарып-боозадылга ажилдарын чорудары база инектиң боос, боос эвезин хынаар амгы шагның дериг-херекселдери, УЗИ аппаратты база садып алдывыс. Ону кожуунуң ажил-агыйлары чедишкинниг ажыглап эгелзэн. Ылаңгыя, тарып, боозадылга талазы-биле улуг чедиш-киннерлиг болуп тур бис.

Чедишкинниг ажилдап турар арат-фермер ажил-агыйның удуртукчузу Александр Боровиков 37 чыл дургузунда, Таңды кожуунуң дүрген дуза чедирер станцияның чолаачызы болуп ажилдап келген. 7-8 чыл бурунгаар пенсияже үне бергеш, чер ажил-агыйы-биле ажилдап эгелзэрин шийтпирлээн мен — деп, тараажы сактып чугаалады:

— Часкы тарылга үезинде мээң-биле кады 6 кижиге ажилдаар. Анаа-ла папка тудуп алган, дарга кижиге болуп басып турбас, трактористер, комбайннар-биле бир деңге, шөлдү чардырып, үрезиннерни чажар ажилдарга киржип деңге ажилдаар-дыр мен. Көдээ ажил-агый техниказын алгаш көөр чүве болза, 1984 чылда бүдүрүп үндүрген, ийи Т-150, 1956 чылда бүдүрүп үндүрген, бир МТЗ ол ышкаш эрткен чылын чаа садып алганым бир чаа трактор, ийи комбайнныг мен. Бирээзи эрги шагның «Енисей», өскези чаа «Полесье». Чаңгыс чедишпейн турар техника — хөрзүннү болбаазырадып, чымчадыр дериг-херексел.

Александр Боровиковтуң көдээ ажил-

агый талазы-биле дооскан тускай эртеми чок-даа болза, Виктор Пирогов болгаш Михаил Санников дээн ышкаш сураглыг тараажылар-биле каш удаа ужуражып, оларның үнелиг арга-сүмезин дыңнап, ажыктыг арга-дуржулганы өөренип алганын фермер улуг өөрүшкү-биле хөөрей-дир. Мындыг ажыктыг өөрөдигениң түңнелинде, эрткен 2020 чылдың күзүн, 20 гектар черге кызыл-тас болгаш арбайның үрезиннерин холуй чажып, шенелдени чорударын шийтпирлээн.

— Бо дээрже шенеп көөр дээним тарылга шөлү-дүр. Ооң хемчээли 20 гектар. Мында кызыл-тас база арбайның үрезиннерин эрткен күзүн чаңгыс черде холуй чашкан мен. Чүге дизе мал чеминге баар тараа культуралары дээш мындыг ажилдарны чорутканым ол. Күзүн ажаап алганывыс тараа дүжүдүн тараа шыгжаар складка кыштадыр болгай бис. Ол аңаа чыткаш, 40 градус соокту-даа тоовас. А үрезиннерни тарылга шөлүңгө чүге чажып болбазыл? Мында база 40 градус соок болгай. Анаа-ла чыдар эвес, өзүп үнүп келир, чаагай дүжүттү алырының магадылалы база бар. Күзүн август төңчүзүндө бо шөлден тараа культураларын ажаап алыр мен. Бир эвес бо шенелдениң түңнелдери чедишкинниг болур болза, ол дораан 100 га чедир тараа шөлдериниң хемчээлин улгаттырар мен. Чүге мындыг хемчеглерни ап чорудуп турар сен? — деп айтырыгга хары билдингир. Тываның агаар-бойдузу дошкун: хат, чаъс, кандаашкынныг изиг хүннер хей болгаш бистиң кара хөрзүннүг деп санадыр Таңды кожуунга безин, тараа шөлдеринге өл-шык чедишпес болганындан чазын эвес, а күзүн тараа үрезиннерин шенеп чашканым ол. Кышты өттүр чыткан хар чазын эрээш, чедишпейн турар өл-шыкты бээрже, тараа культуралары өзүп үнеринге таарымчалыг байдалдар тургустунар. Ындыг-даа бол, тараажы кижиге бүрүзү мээң арга-дуржул-

гамны ажыглавазын сүмелээр кижиге-дир мен. Тыва чаңгыс, ынчалза-даа кожуун, сумуларда агаар-бойдус аңгы-аңгы болуру чугаажок. Таңды биле Бии-Хемниң безин агаар-бойдузу ийи аңгы. Барыын талада кожууннар Улуг-Хем, Чаа-Хөл болгаш Чөөн-Хемчик дугайында шуут чугаалавайн тур мен. Чүге дизе бир черге эки үнер, өске тараа шөлүңгө чашкан үрезиннер доңуп, кургап, кадып каарының айылы бар — деп, сураглыг фермер чугаазын доосту.

Шенеп көөрү-биле, тараа үрезиннерин чажып алган 20 га шөлүндө аңгыда, Таңды кожуунда арат-фермер ажил-агыйның удуртукчузу Александр Боровиков бо чылын 600 гектар черге кызыл-тас, арбай болгаш суланың үрезиннерин чажып алган. Ооң-биле чергелештир 200 га черни болбаазырадып, келир чылга белеткеп эгелзэн. Күзүн тараа болгаш мал чеминиң бедик дүжүдүн ажаап алыры Тываның дошкун агаар-бойдузундан хамааржырын республикада билдингир болгаш чедишкинниг ажилдап чоруур тараажы эки билер.

Александр Боровиковтуң чугаазы-биле алырга, сөөлгү каш чылдарда республиканың ажил-агыйларының удуртукчулары база хуузунда мал тудуп чоруур чылгычылар болгаш хаан ажил-агыйын сайзырадып чоруур фермерлер мал чеминге ажыглаары-биле суланы албан-биле ооң ажил-агыйындан кээп садып ап турар. Ынчангаш ол, колдуунда мал чемин тарып, өстүрүп эгелээр бодалдыг.

Ынчалза-даа часкы тарылга ажилдарының үезинде частырыгларны эдери чугула. Бирээде, тараа культуралары чажар ажилдарны өскерттир азы үрезиннерни черге бичии-ле хандыр чажар. Ийде, мээң садып алган үрезин чажар дериг-херекселим — чаа сеялканың арга-шинээн чедир билбес, ону эки шийгээди албаан турган мен. Келир чылгы часкы-хову ажилдарында мындыг частырыглар каптавас ужуруг дээрзин арга-дуржулгалыг тараажы демдегледим.

Дараазында Таңды кожуунда ветеринар-фельдшер бода малга тарып-боозадылга чорудар техник Аэлиита Монгуштуң ажылын барып көрүп, ооң-биле таныжары-биле чоруптувус. Таңды кожуун тарып боозадылга ажилдарын 2018 чылда эгелзэн. Ол-ла чылдың төңчүзүндө чүгле 3 инекти тарааш, боозаткан. Шенелдениң чедишкинниг болганын барымдаалааш, 2019 чылда 23 бода малды база эрткен 2020 чылда 94 инекти тарып боозаткан.

Ооң кол сорулганы бо малдың эткир болгаш сүткүр чоруун чедип алыры деп, тарып-боозадылга чорудар техник, ветеринар-фельдшер демдегледим.

— Көдээ ажил-агый адырының мындыг аргазының түңнелдери база эки болуп турар. Чижээлээрже, мээң инээмниң тарып, боозадылга дузазы-биле төрүттүнген 10

айлыг молдургазының ээдин дужааптарымга, 130 килограмм болган. Бир эвес, мен тус черниң уксаазы болур эр бызааны дужааган болзумза, 60-70 килограммдан көвүдөвес турган. Ол ышкаш мынчаар боозаткан бода мал сүткүр база болуп турар — деп, арга-дуржулгалыг апарган ветеринар-фельдшер Аэлиита Монгуш чугаалады.

Көдээ ажил-агыйның сайзыралына ажыктыг бо арганы «Кыштаг» болгаш «Инек — чөмгөрүкчиге малым» деп губернатор төлөвилелдериниң киржикчилериниң бода малдарына база ажыглаан. Оларның бирээзи 3 ажи-төлдүг аныяк өг-бүлө 20 инекти 2019 чылда хүлээнип алган. Бо чылын дараазында киржикчиге хүлээдиң бээринге белен малчыннар Алексей Ондар болгаш Шончалай Оюн 2 инээнге тарып боозадылганы чоруткан. Бир кыс бызаа база бир эр молдургалары улуг-шыырак мага-боттук, кадык-шыырак төрүттүнүп келгенин өөренип көргөш, келир чылын оон хей 10 хире инектерге тарып боозадылганы чорударын шийтпирлээннер.

Үстүндө ады кирген өг-бүлө «Кыштаг» губернатор төлөвилелинге 2 чыл улаштыр документилен дужаап, киржир күзелин илередип келген. Ынчалза-даа мал-маган азыраар сорулгалыг аныяк өг-бүлелериниң саны хей, ол ышкаш чижилге улуг болганындан оларның изиг күзели бүтпейн барган. Чүгле 2019 чылда аас-кежик оларның аал-оранынга доктаай берген болгаш 20 төрүүр хунажын инектерни хүлээп алганнар. Ынчан мен, сактырымга, негелделер база шыңгыы турган. Албан ийден эвээш эвес, 3 ажи-төлдүг болур

турган. Амгы үеде бистиң 3 дугаар хеймер оглуус безин 2 харлапты. Ол үеде чүгле 2 ажи-төлдүг турган бис. Оон аңгыда, өг-бүлө дээди эртемниг база мал ажилын эки билири чугула — деп, «Кыштаг» губернатор төлөвилелиниң киржикчизи Алексей Ондар сактып чугаалап олурду.

Таңды кожуунуң көдээ ажил-агый эргелелиниң дыңнадып турары-биле алырга, бо чылын 20 ажыг муң га черге тараа болгаш мал чеминиң үрезиннерин чашкан. Ооң иштинде тараа культураларын 8470 гектар, а мал чемин — 11800 га черге тарып алган. Кожуунуң ногаа-жылары 284 га шөлге картофельди база 110 гектар черге ногаа аймаан олурткан. Таңдының девискээринде чүс үжен ажыг кыштагларның дөртөн хирези «кыштагжыларның» аал-коданы болур. Бо чылын база 17 малчын кыштаг не-межир. Ооң иштинде «Кыштагжылар» — 8, «Чаа сорултуң» 9 киржикчизи шээр база бода мал-маганын азырап, өстүрүп эгелээр.

Мерген ОНДАР.

Өөредилге болгаш эртем

Уругларның чайгы дыштанылгасы

АЖЫКТЫГ БОЛГАШ
ХӨГЛҮГ ЧАЙ

ТР-нің Өөредилге болгаш эртем яамызында уругларның чайгы дыштанылгасының үезинде хүндүскү болгаш стационар лагерлер айтырыын харыылаар килдистиң методизи Ангелина Ооржактың медеглээни-биле, июнь эгезинде республиканың аңгы-аңгы школаларында 151 хүндүскү лагерь ажылын эгелээш, 1 дугаар сезоннуң ажылы адалталган деп болур. Ниитизи-биле 6314 уругну хаара туткан. 2 дугаар сезонну эгелээринге белеткел ажылдары чоруп турар. Чайгы үеде уругларны дыштандыраары-биле чүгле школалар чанында эвес, а хоорай азы суурлардан дашкаар лагерьлер база ажыттыганы.

Республикада ниитизи-биле 20 стационар лагерь бар. «Байлак», «Патриот», «Ушарики», «Родничок», «Шивилиг», «Шолбан-Ак», «Шуралгак», «Ак-Хөл», «Меңги-Чечээ», «Чодураа», «Отчугаш», «Металлург», «Таежный», «Орленок», «Сайлык», «Чагытай», «Солнечная страна» дээш ниитизи-биле 17 чайгы лагерь 1207 уругну хаара тутуп эгелээн. «Юность», «Бельбей», «Азас» лагерьлеринче баар орукту үерлээн сугнуң үрээни-биле база COVID-19-ка хамаарыштыр анализтерин харыыларының саадааны-биле амдызында уруглар дыштандыраары Росхереглелхайгаарал чөпшээрээш.

Ниитизи-биле республиканың лагерьлеринде 1473 кижжи ажылдап турар. Оларның 703-ү педагогтар, 192-зи ажилчыннар, аштакчылар, 434-ү чем кылыр черде, административтик талазы-биле 106, студентилер – 38. Медицина адырындан ниитизи-биле 151 кижжи.

Оларның 49-зу эмчилер, а 318-зи ортумак эртемниглер.

Чайгы лагерьлерге ажилдаар күзөлдиг улустуң саны чылдан чылче эвээжеп турар. Чүге дээрге лагерьге ажилдаар дээш, эмчи шинчилгезиниң төлөвирин боттарының хууда акша-көпөө-биле төлөп турар. Херээжен улус 4446 рубль болза, а эр улус – 4246 рубльди чарыгдарлар. Ооң кырындан Росхереглелхайгааралдың негелдези-биле COVID-19-ка хамаарыштыр төлөвирлиг анализти лагерьге ажилдаар дээн кижжи бүрүзү дужааган. Ол дээрге эмчи шинчилгези дээш чарыгдалдың кырынга 1575 рубль акша чарыгдал немешкени-дир.

Оон ыңай янзы-бүрү хыналдаларның түңнелинде, четпес чүүлдерге хыналда албан-черлериниң бижип кааны протоколунуң торгаалын база удуртукчулар боттарының хууда хөрөңгизинден төлөп турар. Начальниктер ук торгаалды боттарының адынче эки тура-биле бижиттирип ап турар. Чүге дээрге хууда кижиге салыр торгаал организацияга салганынга көөрдө, 10 катап эвээш болур.

2021 чылда уругларның чайгы дыштанылга лагерьлеринче 162 309, 9 рубль көрдүнгөн. Республика бюджетинден – 112 215, 5 муң рубль, муниципалдыг бюджеттен – 41 358,7 муң рубль, бюджеттен аңгыда 8 735,7 муң рубль көрдүнгөн.

Июнь эгезинде хүндүскү 3 лагерь ажылын эгелевээш. Кызыл хоорайның 2 школарының хүндүскү лагерьлеринге ажилдаар дээн 5 ажилдакчының COVID-19-ка хамаарыштыр дужааган анализиниң түңнели багай болган. Ынчангаш лагерьлериниң ажилдакчылары доозазы амгы үеде бот-кызыгаарда. Ук лагерьлериниң бирээзи август 3-тен, а өскези июль 28-тен эгелеп ажылын уламчылаарын өөренип көрүп турар. Кызылдың Немелде өөредилге төвүнге июнь 8-те ажыттыганын хүндүскү лагерьниң үш дугаар хүнүнде бир ажилдакчының COVID-19-ка хамаарышкан анализиниң багай болганы-биле Росхереглелхайгаарал ол лагерьни хаапкан. Бо төптүң хүндүскү лагерьиниң 2 дугаар сезону июнь 28-те ажыттынар.

Хоорайдан азы суурдан ырак черде турар стационар лагерьлериниң 3-ү баштайгы сезонда ажыттынмаан. «Юность»

лагери үер суунга алыскан. Ынчангаш ынаар баар орук чок. Ук лагерьге септелге ажылдары херек. Ооң уржуундан 1 дугаар сезонну соңгаарлаткан. Июль 7-де 90 уругну хүлээп, 2-ги сезонну ажилдарына белеткенип турар. Болбайн барган 1 дугаар сезонну Республиканың школа-интернадынга 2-ги сезон-биле чергелештир эрттирерин өөренип көрүп турар. А 3 дугаар сезон ук лагерьге планда көрдүнгөни езугаар болур.

«Бельбей» уруглар лагеринче орук муңгаш. Чүге дээрге хемнерниң тереңнеп, үерлээниниң уржуундан Каа-Хем кожуунга июнь 18-ке чедир онза байдалдарны чарлаан турган. Ук лагерь хыналданы манап турар.

«Азас» уруглар лагерин база ажыттаан. Чүге дээрге үерлээн суг ук лагерьге баар орукту үерп каапкан. Уруглар дыштандыраар хүннерни соңгаарлаткан. Тожу кожуунуң чагырга чери уругларга лагерьни эрттирери-биле аңгы-аңгы аргаларны дилеп турар.

«Байлак», «Меңги-Чечээ» болгаш «Ушарики» лагерьлери хөй ажы-төлдүг болгаш чединмес өг-бүлелерниң ажы-төлүңгө лагерьге дыштаныр халас путевкаларны берип турар. Ооң акшаландырышкынын республика бюджетинде-биле дуглаары көрдүнгөн.

«Орленок» болгаш «Чагытай» лагерьлеринде кешбэк программаны коштунган. Ону Мирпутешествий.рф сайтындан көрүп алгаш, ажыглап болур. «Патриот», «Юность», «Шуралгак» лагерьлери кешбэк программаның лицензиясын алып дээш, чогуур ажылдарны чорудуп турар.

15 стационар лагерь Travelline деп туристичи операторнуң дузазы-биле чайгы лагерь эрттирериниң дугайында лицензияны алып. Бо компания-биле керээ чарар дээр болза, тускай анкетаны долдурар. Амгы үеге чедир чүгле «Шолбан-Ак», «Шивилиг», «Сайлык», «Ак-Хөл», «Металлург», «Чодураа», «Родничок», «Таежный» лагерьлери ук анкетаны долдурган.

Республиканың аңгы-аңгы кожууннарында амгы үеде бичии уругларга лагерьлер кидин түлүк ажылдап турар. Бо удаада Тес-Хем кожуунуң девискээринде «Сайлык» лагерьиниң ажылын таныштырып көрээли. «Сайлык» уруглар лагери Кызыл хоорайдан 160, кожуунуң

төвү Самагалдай суурдан 7 дугаар километрде Шуурмак суурнуң девискээринде, Аргалыг Семис-Тей деп черде турар. Ында чудуктан кылган 4 чылыг корпус, чөмненир столовая, хеп чуур чер, эмнелге пунктузу, танцылаар зал, чаашкындан чаглектаныр «мөөгүлөр», столдар, узун сандайлар, хол болгаш бут бөмбүү ойнаар шөлдер дээш бичии уругларның дыштанырынга чугула херек чүүлдер доозазы бар. 1 дугаар сезонну Шуурмак ортумак школазы «Спорттун планетазы» деп программа-биле ажыткаш, уран чүүл болгаш спортче угланышкынын кылдыр эрттирип турар. Начальник, ийи кижизидикчи башкы, үш вожатый, күш-культура башкызы, уран чүүл, ыры-хөгжүм башкызы, ийи повар, чем кылыр черниң аштакчызы, эмчи сестразы, бичии уруглар эмчизи, хайгыылчы дээш 17 улуг кижжи «Сайлыкта» хаара туттунган. Дараазында 2 дугаар сезонну Кызыл-Чыраа школарының коллективи, 3 дугаар сезонну Ү-Шынаа ортумак школарының башкылары, ажилчыннары «Сайлык» лагерин организаастап эрттирер.

«Сайлык» лагерьиниң 1 дугаар сезону июнь 20-де ажыттыганы. Амгы үеде ында 45 уруг дыштанып турар. Лагерьде чүгле Тес-Хем кожуундан эвес, а найысылал Кызылдан база уруглар дыштанып турар.

Оон ыңай ыраккы Бай-Тайга кожуунда «Шивилиг» бичии уруглар лагери база ажылын июнь 20-де эгелээн. Бо лагерьниң 1 дугаар сезонунда 25 уруг дыштанып турар. Ниитизи-биле бо чайның дургузунда «Шивилиг» 50 уругну дыштандыраары көрдүнгөн. Кашпагайлар аттыг спортчу угланышкынын 1-ги сезон ажылын эгелээни ол. «Шивилиг» чүгле Бай-Тайга кожуундан эвес, а Кызыл хоорайдан болгаш Чөөн-Хемчик кожуундан база бичии уруглар дыштанып келген. Бо лагерьниң путевказының өртээ 3000 рубль. Кешбек программаның коштунар дугайында ажилдарны чорудуп турар.

Республиканың барык шупту кожууннарында бичии уругларның чайгы дыштанылгасының үезинде хүндүскү-даа, стационар-даа лагерьлер ажыттыганы. Эрткен чылга көөрдө, бичии уругларның дыштанылгасы хөглүг болгаш ажыктыг эртип турары өөрүнчү.

Айдың ОНДАР.

ҮДЕП ЧЕДИРГЕН

Республиканың кожууннарында чайгы лагерьлер ажыттыганы. Уругларны аңаа чедирер автобустарны ОШАЧКИ ажилдакчылары үдеп чедирип турар.

Чөөн-Хемчиктин Элдиг-Хем суурда «Шуралгак» стационарлыг лагерьге уругларны кожуунуң полиция килдизиниң ажилдакчылары үдеп чедиргеш, чаштарның солун ужуралдарлыг чайгы дыштанылгасын ажыктыг беседа-биле эгелээн. Кудумчуга, орукка чорааш, сагыыр кол дүрүмнерни, озалондактыг чүүлдер болдурбас дизе, бодун канчаар алдынарының чурумун инспектор Дмитрий Ооржак уругларга билдингири-биле тайылбырлаан. Орук шимчээшкениниң айыыл чок чорунуң күрүне инспекциязынга ажилдаар кижиниң эртем-билини, мергежилиниң дугайында олар аажок сонугурап айтырып турган.

Чылыг үеде уруглар роллер, чадаг-терге мунуп, даштыгаа ойнаарына ынак. Ынчангаш бажынга, холунга кедер камгалал дерилгелерни кедирип, «орук капказы» дээн ышкаш чүүлдерни айтып берип, орук дүрүмнерин утпайн сагындырып, чугаалажыры чугула.

ТР-де ИХЯ-ның парлалга албаны.

Культура

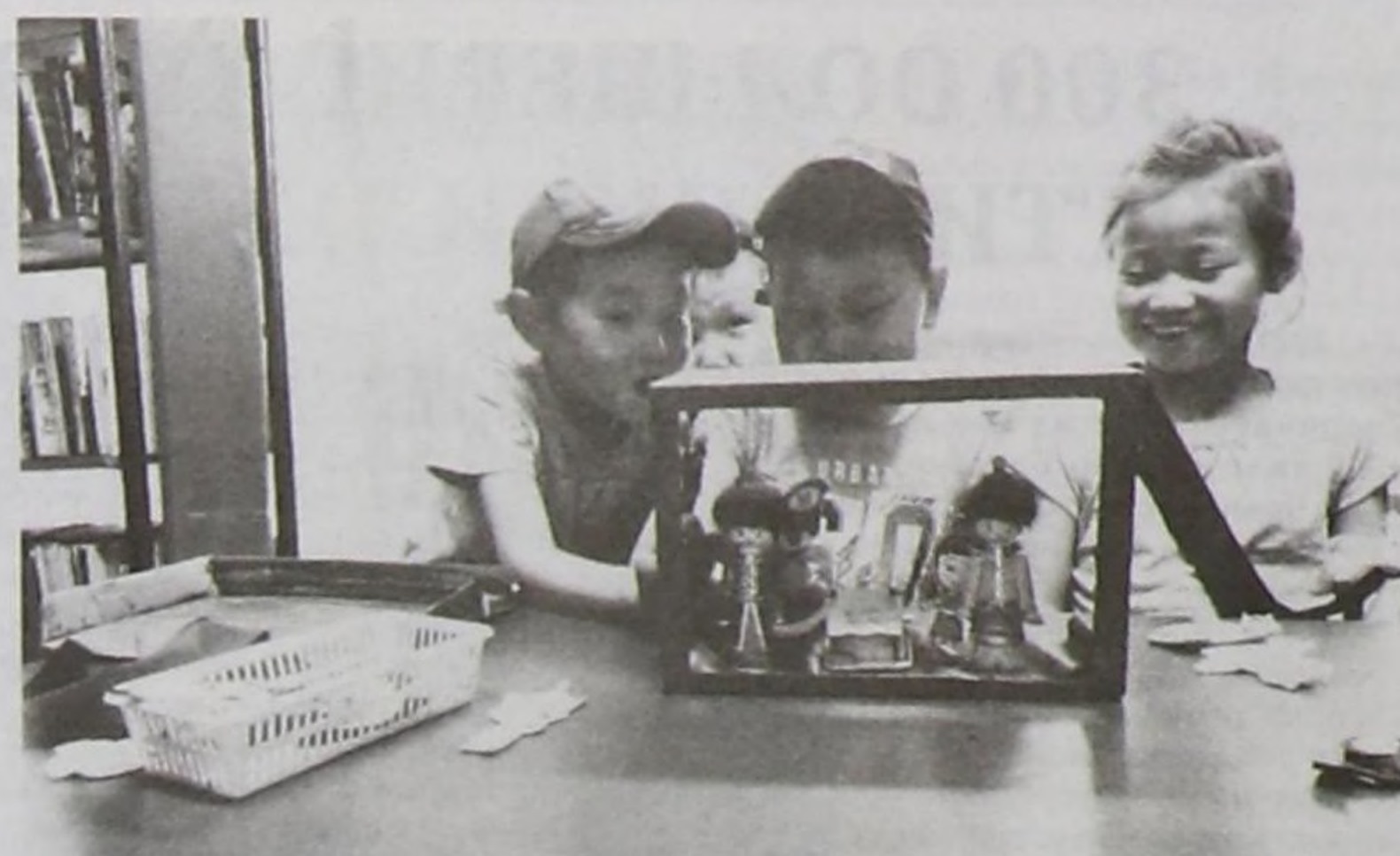
УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ
УРУГЛАР

Республиканың Улусчу чогаадылга төвүнүн ажылының бир кол сорулгазы – Республикада культура одагларының ажил-чорудулгазын өөренип көөрү, оларга дуза кадары. Чүгле мөөрейлер, фестивальдар эрттирери эвес, а кижизидилге ажылынга база киржири. Ынчангаш чай боорга-ла, Культура одагларынга төптер ажиттынар. Ол дээрге уругларның чайгы дыштанылганының үезинде культурулуг дыштанылганын организаастаары.

Бо чылын республикада 129 төптер культура одагларының баазаында түр үеде ажиттынган. Чай дургузунда 3 сезонну эрттирери көрдүнгөн. Бир дугаар сезон июнь 1-ден эгелей берген, 20-ге чедир уламчылаар. Чижээлээрге, сезон үезинде Россия хүнү дээн ышкаш байырлалдар таваржы бээр болза, уругларны аңаа кириштирип турар.

Республиканың Улусчу чогаадылга болгаш дыштанылга төвү баш бурунгаар ук төптерге ажилдаар культура ажилдакчыларынга семинарларны онлайн хевирге эрттирген. Аңаа ТР-ниң культура сайыдының оралакчызы Лилия Дамбаа, Республиканың немелде өөредилге төвүнүн килдис эргелекчизи Саида Сумбаа олар онлайн семинарга киржип, бо чыл халдавырлыг аарыгның уржундан онзагай байдалдын база уругларның айыыл чок чоруун кичээнге алырының дугайында чугаалашкан.

Кожууннарның культура одагларында чайгы үеде ажиттынган дыштанылга төптеринде ажилдап турар ажилдакчылар шупту COVID-19-ка удур вакцинаны салдырган база аарывайн турар деп шынзылга бижиктиг болур ужурулуг. Кээп турар уругларның база эмчи шинчилгезин эрткен деп шынзылга бижиктиг болуру

чугула. Культура одагларынга чогуур дезинфекция ажилдары чоруттунган.

Үш сезонну 3 аңгы угланышкыны эрттирер. Бир дугаар угланышкыны – театр, дараазында июль 1-ден 20-ге чедир чер-чурт шинчилелин талазы-биле, а 3 дугаар сезон август 1-ден 20-ге чедир улусчу ужурул дугайында болур.

Чүгле дыштанылга үезинде эвес, а өөредилге-даа үезинде культура одагларында бөлгүмнер болуп турар. Ол бөлгүмнерге кээп турар уруглардан аңгыда, дыштанылга үезинде өске уруглар база кээп эгелээн. Сентябрьдан эгелээш, май төнчүзүнге чедир ырлаар, танчылаар, игилдээр, баяннаар, гитараалаар дээш янзы-бүрү бөлгүмнерде уруглар хаара туттунган. Ол бүгү кылып чорудуп турар ажылын интернетте социал четкилерде чырыдып турар.

Чижээлээрге, бо сезон театр угланышкынын болза, уругларга театр уран чүүлүн болгаш шиилер дугайында таныштырып өөредир. Сезон дооступ турда, уругларның киржилгези-биле бир

шиини-даа тургузуп, көргүзүп болур.

Тус черлерде культура одаглары чүгле бо хемчег-биле кызыгаарланмайн турар. Оон өске кылып турар ажилдары база хөй. Чижээлээрге, июнь 1-ден бо хонуктарга чедир республикага ниитизи-биле 700 ажыг хемчеглерни эрттирген. Оларның 80 хирези онлайн хевирге болган.

Ийи дугаар сезон чурт-шинчилел угланышкынын болганда, ТАР-ның 100 чылдаанынга хамаарышкан хемчеглер көрдүнгөн. А үшкү сезон – улусчу ужурул. Ол үеде республика Наадымы болур. Ынчангаш колдуу Наадымга хамаарышкан хемчеглерни кылыр.

Ада-ие бүрүзү ажы-төлүнге лагерьге дыштаныр путевка садып ап шыдаас, өртзөңгө күш четпес, а бо көдээ культура одагларының чайгы дыштанылга үезинде организаастап турар ажылы ындыг ада-иелерге улуг дуза.

Айдың ОНДАР.

Чуруктарны интернет четкизинден алган.

МАРАФОНЧУ ИВАН ДАВЫДОВ ТЫВАДА

Иван Давыдов Омск хоорайның 31 харлыг чурттакчызы, улуг хемчээлдерге маңаар марафончу. Ол оон мурнунда Алтай дагларынга, Киргизияның Иссык-Куль хөлүн долгандыр, Таджикистанның Памирниң чазагы оруунга ол хонук-хонуу-биле марафоннарга киржип маңаар турган. Ол мындыг хевирлиг марафоннарга 2013 чылда киржип эгелээн. Чоорту дагларга маңаары оон сеткилинге кирип, сонургалы улгадып-ла олурган.

Ол бо чылдың июнь 2-ден тура Саян дээрбээнге хөй хонук иштинде маңаары-биле белеткенип эгелээн. Бойдустун янзы-бүрү шаптараазыннарынга: харга-чааьска чагдырып, хатка хадыдып, улуг-бичии черлик дириг амытаннарга таваржып-даа турза, ол сорулгазын чедип албаан шаанда черле тура дүшпес. Оон ол базымнарындан-на быжыг туруштуу, иштики күжү, шыдамы кестүп турар. Баштайгы хүннеринде берге-даа болза, чаныш-сыныш чок чоруп олурганын социал четкиде арнында ол бижип турар. Баштайгы 3-4 берге хүннерни эрттирип алырга, чоорту бойдустун болуш-куннары-даа, черлик дириг амытаннар-даа коргунчуг эвес апар дээрзин ол бижээн.

Ол бо удаада Хакас Республиканы таварааш, Тывада кирип маңаар келген. Ол Тывага кээрге, өске черлер дег эвес, агаар-бойдузу шириин, хары-даа, чааьы-даа чаап кээр, хат-даа хадып кээр, дагларда харлар ам-даа эривээн болган. Ынчалза-даа Тываның чону марафончуну хүндүлээчел чаңы-биле сагыш човап уткуп алган.

Оон мындыг кымдан артык шыдамык болганы анаа эвес дээрзин социал четкиде демдегелдеринден көрүп болур: "Иштики күжүн бодамчалыг сорулгаларже ажылаарын билер кижилер эвээш-ле боор. Ол күш меңээ бо чылын катап эглип кээп, иштимде отчугаш катап база чалбышталы берген. Ийи чыл бурунгаар эмчилер мени 4-тен 6 чыл чедир чурттаарың арткан дээн соонда муңгаралга алзып, күжүм чидирипкен мен. Ол ийи чыл куду бадышкынын, демиселдин, хөөн калышкынын берге чылдары болган. Иштики күштү катап база оттурар апарган, ол кончуг берге болду. Мени долгандыр күш-шыдалы-биле үлежип, бодумну катап тиилеп ап шыдаптарынга дузалажыр кижилер бар болганы кончуг эки. Ам ол күштү силерни база шыдаптар кылдыр бээринге белен мен".

Иван Давыдов ышкаш шыдамыккай, амыдырал дээш бар-ла турган күжү-биле туржуп чоруур кижилер бар болганы кончуг өөрүнчүг. Бодум хуумда ындыглардан үлөгөр ап болур деп санаар мен.

Чыжыргана СААЯ.

Чуруктарны И. Давыдовтун социал четкилерде арынындан алган.

300 ООЛ ШЕРИГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИН ЭРТТИРЕРИ-БИЛЕ АЫТТАНЫПКАН

2021 чылдың часкы келдиртилгезинден тура республиканың чыылда черинден шеригге чаа келдирткен 300 ажыг оолдар Барыын, Төп болгаш Чөөн шериг округтарынче шериг хүлээлгезин эрттирери-биле аыттанываннар.

Июнь 18-те Тываның шериг комиссариадының чыылда черинден чадаг-шериг болгаш шериг-космос шериглеринче 40 ажыг оолдар чорупкан.

Шеригге чоруунуң бетинде аныак кижилер коронавирус халдавырның бар-чогун илередин тестилерни дужаган.

Шеригге чаа кыйгыртып турар оолдарның мурнунга Тыва Республиканың шериг комиссары Демир-оол Арты-

на үделгениң чагыг сөзүн чугаалаан: «Албан-хүлээлгениң бир чылы хөлчөк дүрген эрте бээр. Баштайгы үш айында харын берге болур. Ынчалза-даа олар саадаар эвес. Кедизинде шериг мергежилдерни шигээди алыр силер, олар келир өйгү профессионалы шилип алырынга дузалаар. Дораан-на чугаалап каайн, шериг соонда керээ-биле ажылдап артып каар оолдар база эңдерик болур.

Аваларыңарга база төрөэн кижилеринерге долгаарын утпаңар. Чоок кижилеринер-биле харылзааңар үспөңер. Бот-боттарыңарны тыртыжып, демниг болуңар. Шериг хүлээлгени эрттиргеш, бир чыл болгаш чанып келиринерни күзөдүм. Орууңар ак болзун!».

Тываның тудуг техникумунуң доозукчузу Александр Бывшев шагда-ла шеригге белеткенип эгелээнин чугаалаан. Кызылдың 8 дугаар школазының 9-куклазын доосканының соонда, техникумнуң «Каңнакчы» мергежилинче кирип алган. «Мээң акым Ыраккы Чөөн чүкке шеригни эрттирген. Мээң хамааты мергежилим чадаг-шеригге албан-хүлээлгем эрттиреринге өмөк-дөмөк болур дээрзинге бүзүрээр мен».

Кызылдың 7 дугаар школазын дооскан Сергей Көшкендей шериг-космос күштеринге хүлээлгезин эрттирер. «Ада чок өскөн болгаш, кара чажымдан-на шериг болуксап чораан мен. Ынчангаш Чингиз Алиевтин секциязынче барып, каратэ, кикбоксинг-биле сырый холбашкан турдум.

Бо чылын, доозукчу баллды безин манап албайн, шеригге чоруп тур мен. Ёзулуг эр кижилер болур дээш, эки тура-биле чоруп турарым ол. Шериг дээрге улуг амыдыралче баштайгы базым деп санап турар мен» – деп, ол чоргаарал-биле чугаалады.

Часкы келдиртилгедэ Тывадан барган оолдарны стратегтиг сорулгалыг ракета шериглеринче, чадаг-шеригге, шериг-космос күштеринче, национал гвардияның шериглеринче чоргузар. Ийи спорт мастери Камгалал яамызының спортчу роталарының хүрээленинче шериг албанын эрттирер. База бир бүдүн команда агаар-десант кеззэнче чоруунга белеткенип турар. Чоокта чаа 23 оол национал гвардияның одуруунга хүлээлгезин эрттирери-биле чорупкан.

Шеригге чаа келдирткен оолдарны шериг идик-хеп, несессерлер, «Мир» на-

Сергей Көшкендей.

Александр Бывшев.

ционал төлөжилге системазының банк карталары болгаш амы-хууда электрон-нуг карталар-биле хандырган.

Шериг кезектеринге келгениниң соонда аныак кижилер эмчи шинчилгезин эртерлер, ооң соонда оларны казармаларда аңгы өрээлдерге хуваар. Аңаа олар боттарының командирлери-биле кады 14 хонуктуң аңгылаашкынын эртерлер.

2021 чылдың часкы келдиртилгениң үезинде Тыва Республикадан 600 ажыг кижилер шериг албан-хүлээлгезин эрттирери-биле чоруур.

ТР-ниң Шериг комиссариады. А. ХЕРТЕК очулдурган.

Спорт

БУТ БӨМБҮҮНГЕ ЕВРОПА ЧЕМПИОНАДЫ: ДАНИЯ – РОССИЯ

2020 чылда болуп эртер турган, хамчыктыг коронавирустун уржуундан 2021 чылче шилчирген, футболга азы тывалап бут бөмбүүнге Европа чемпионатының финал оюннарында бо хүнде 24 чыынды команда кирип турар. Оларны 4-4 кылдыр 6 бөлүккө чаргаш, бөлүктө кирип турар командалар долгандыгы системазы-биле ойнаар кылып каан. Россияның чыынды командасы В бөлүктө Бельгияның, Финляндияның, Данияның командалары-биле каттай кирип турар.

Санкт-Петербургка Бельгия-биле баштайгы оюнда Россия 0-3 санга уттуруп алганы, дараазында оюнда Финляндияны 1-0 санга удуп алырга-даа, бөлүктен чемпионаттын дараазында плей-офф (англи. playoff, орус. игра на вылет) чадазынче үнеринге берге байдалды тургускан. Чүгө дизе тыва хүреш-биле дөмөйлээр болза, дараазында салыгда улаштыр «хүрежир» 16 «мөгениң» аразынче кирер дизе команда бүрүзү бөлүүнге биргийи черни чаалап алыр ужурулуг. Ынчалдыр 12 команда дорт шилиттинер. Арткан 4 команданы бөлүктөргө 3-кү черге төлөптүг болган командалар аразындан немелде көргүзүлгө-биле шилип алыр. Ол дээрге бөлүккө оюннарда тирилелгелери, хайымнары болгаш аштырышкыннары, аңаа удурланыкчыларының хаалгаларынче кирип тепкен, боттарының хаалгазынче эрттирпкен бөмбүктөр санын деңгээр.

Ынчангаш Бельгияга үш тикке уттурганы Россияның чыынды командасының немелде көргүзүлгө-биле кончук баксырадып турар. Ам, барып-барып Данияның найысылалы Копенгаген хоорайга болур, бөлүккө эң сөөлгү оюнунга Россияның чыынды командасынча чүгө тирилелге керек!

Финляндияга, бөлүккө баштайгы оюнунда, хенертен 0-1 санга уттурупкаш (чемпионаттын бир сенсациязы болган), дараазында чидиг демиселдин түңнелинде, эге бөмбүктү мурнай кирип тепкен-даа болза, 1-2 санга Бельгияга аштырган Данияны ооң шөлүңгө Россияның чыынды командасы удуп алыры берге, бүзүрениң эвес деп турар.

Россия Европаның бут бөмбүүнге 16 шыырак дээр «мөгелериниң» аразынче кирип, дараазында салыгда «хүрежир» дизе, Данияны бо салыгда ооң өдзөңгө барып албан «октаары» керек!

Тыва хүреш хайым-догааш-биле доозулбас, албан

кайы-бир мөгө октаан турар ужурулуг. Россияга Дания-биле оюнга хайым-догааш база керек чок! Чүгө дээрге демги немелде көргүзүлгө-биле өске бөлүктөрдөн 3-кү чер алган командалар бистиң чыынды командавысты ажа берип болур.

Тыва хүреште «мөгениң майы кадырык» дээр болза, бут бөмбүүнде «бөмбүк төгөрүк, шөл көргүзө бээр» дээр. Ынчангаш понедельниктен вторникке, бистиң-биле орай дүңө, Копенгагенге болур оюнга Данияның чыынды командасының «майы кадырык», Россияның чыынды командасы ону «октаар» болзунам!

Бөлүктөрдө шилилге оюннар соонда плейофф азы олимпийжи система-биле уламчылаар бут бөмбүүнге Европа чемпионатының өске бөлүктөрдө оюннары база солун эртип турар.

Ол ышкаш Европа чемпионаттарының амы-хууда рекордтары база чаарттынып турары онза солун!

Чижээ, ам бо хүннерде Европа чемпиону аттың эдилекчизи Португалияның чыынды командасының капитаны 36 харлыг халдакчы Криштиану Роналду чамдык рекордтарны чаарткан. Бирээде, Европа чемпионаттарының финал оюннарында ол ам 11 бөмбүктү удурланыкчыларының хаалгаларынче кирип тепкен. Эрги рекорд Франциядан Мишель Платини (9 бөмбүк кириген) хамааржыр турган. Ийде, Роналду Европа чемпионаттарының түңнел оюннарында 5 катап

киришкен амы-хууда рекордту тургускан!

Делегей болгаш Европа чемпионаттарын каттай хаара санаар болза, төөгүдө эң хей сан кириген ойнакчы – Германиядан халдакчы Мирослав Клозе турган.

Роналду ам бо эртип турар Европа чемпионатында кирип тепкен бөмбүктө-биле Клозениң рекордун катаптап, 19 санны чедип алган. Дараазында чемпионаттын плейофф чадазында ол ам чаңгыс бөмбүктү кирип тептер болза, немец Клозени ажып, чаа рекордту тургузар!

Хамчыктыг аарыгның уржуундан сонгаарладып тургаш-даа болза эгелей берген, ам бо хүннерде уламчылап турар бут бөмбүүнге Европа чемпионатын стадионнарда диригге көөр аарыкчыларның санын кызыгаарлап каан-даа болза, ону телевидение, интернет таварыштыр сая-сая көрүкчүлөр, аарыкчылар бүгү делегейде көрүп турар. Ам болуп турар бут бөмбүүнге Европа чемпионатында кайы чурттуң чыынды командасы «шүглүп» үнерил, кайы команда «үжүүр былаажырыл» деп айтырыга «Шын» солуннуң номчукчуларының аразындан шын тывар кижилер бар ирги бе?

Мерген АНАЙ-ООЛ,
бут бөмбүүнүн хоочун аарыкчызы.

Бут бөмбүүнге Европа чемпионатының бөлүктөргө эң сөөлгү оюнун Россияның чыынды командасы Копенгагенге Данияның командасы-биле ойнааш, 4-1 санга уттургаш, В бөлүүнге сөөлгү чер алган.

Ынчалдыр 2018 чылда Россияга болган Делегей чемпионатында 8 шыырак командаларның аразынче кирип, дыка шыырак ойнаан Россияның чыынды командасы бо удаада Европаның 16 шыырак командасының аразынче безин кирип чадап каан.

В бөлүккө сөөлгү Финляндия-биле оюнун 2-0 санга удуп алгаш, удурланыкчыларын шүптүзүн ашкан, 9 санны Бельгияның командасы бирги черни алган. Дараазында 2-3-4 дугаар чер алган Данияның, Финляндияның болгаш Россияның командалары 3-3 дең саннарны алган-даа болза, эрттирпкен болгаш кириген бөмбүктөриниң саны-биле Россия эң сөөлгү чер алганы ол. Россия удурланыкчыларның хаалгаларынче 2 бөмбүктү кирип тепкеш, бодунуң хаалгазынче 7 бөмбүктү эрттирпкеш, В бөлүүнүн турнир таблицаның адаандан «бирги» черге «төлөптүг» болган.

Тыва бодунуң төөгүлүгү эрткен оруунда шагның дыка хөй үелерин көрүп, чурттап, тиилеп үнүп чораан, чоруур, чоруур-даа, «Шаг шаа-биле турбас, чавылдак көгү-биле чытпас» деп тываларның философчу ханы уткалыг мерген угаадында безин, бир эвес ону ханы сайгарар болза, дыка хөйүнү, дыка экини, ылап шынны, делгем бодалды-даа билип ап болур.

Тыва бодунуң эрткен оруунда ниитилел хөгжүлдезинин янзы-бүрү үелерин база көргөн: капитализмни көрбөзө-даа, феодализмни, социализмни көргөн, коммунизмни көрбөзө-даа, бот-туг социализмниң ужу-кыдыын база көргөн. Ам демократияның амгы хевири-биле, рынок экономиказынга даянган экономикалыг, бүгүдөгө ажык-чарлыг, янзы-бүрү үзел-бодалдарны барымдаалап көөр политикалыг ниитилел хөгжүлдезинин оруу-биле чоруп олурар бис. Төөгүнүң ол оруун база төлөптүү-биле эрте бээринге идегеп, бүзүрүп турар бис.

Бо чылын Тываның эрткен оруунда база төөгүлүгү болушкуннар хөй. Ол дээрже Тыва Республиканың тургустунганындан бээр 100 чылы, Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелээнинден бээр 80 чылы, ол дайынга өмөктежип киржир дугайында Тываның Араттың Революсчу намының Төп Комитетинин ийги пленумунга (1941 чылдың июнь 26-ның хүнү) хүлээп алганы төөгүлүгү шиитпиринин 80 чылы.

ДЕКЛАРАЦИЯ

Бо шиитпирни хүлээп ап турар үеде Тыва Арат Республика боду безин чаа-ла чээрби чыл болган оюн байырлыгы-биле демдегеп эрттирер деп турган үези (1941 чылдың август 15-те Тыва Арат Республиканың 20 чыл ою). Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээш чаа-ла алды хонуп чорда, аныяк Республиканың нам, чазаа, арат чону делегейге диргелип келген дайын-чааның уржуктарын ханызы-биле ме-дереп билбишаан, кандыг-даа дадагалзал, чигзиниг, чүү болурун манаан сеткил чокка Улуг ССРЭ-ниң талазынга туруп, ол чуртту халдап келген фашист дайыннардан камгалажыр, база чылча шаварынга бүгү күжү-биле дузалажырынга беленип илереткен.

Ол дугайында 1941 чылдың июнь 22-де болган ТАР-ның ажылчы чонунуң Х Улуг Хуралында хүлээп алган декларациясында ону база онзаалап айткан. Эш И. Сталинниң адынга чоруткан ол декларациясында мында дээн: «Тываның арат чону бодунуң революстуг нам, чазаанга баштадып алгаш, фашист халдакчыларны туюлунга чедир чылча шаап тиилээр дээш демисежиб турар. Советтиң арат чонунуң ол демиселинге бодунуң амы-тынын хайырлавайн, бүгү бар күжү-биле, аргалары-биле киржиринге белен».

Ол-пачылдыңиюнь 26-да бол-

ган ТАРН-ТК-ның II пленумунуң хүлээп алган шиитпиринде мынчаар айткан: «Улуг Совет Социалисттик Республикаларның Эвилелиниң сая-сая арат чону, оон Улетпүрчүн-Тараачынның маадырлыг Кызыл Шери, агаарның болгаш далайың Кызыл Флоттары, Гитлерниң фашист халдакчыларынга өлүмнүг согушкунну бээринге ханызы-биле идегеп, Советтиң арат чонунуң ол демиселинге бар турган бүгү күжү-биле, болдунар аргалар-биле киржип дузалажыр чорук бистиң хүндүлүгү сорулгавыс болур».

Кайгамчык маадырлыг чоруктур! Боду чаа-ла бут кырынга туруп, экономикаы чаа-ла хөгжүп олурар, кандыг чүү-даа бол, бот-догуннаан күрүнө – делегей субъектиси болгаш бир полк чедер четпес багай чепселген шериглиг-даа болза, бады-шынчы патриотчу маадырлыг Кызыл Шеринге, Ленин-Сталинниң өөредиинге, эш Сталинге ол хире бердинген турганын ол документилер база өске-даа архив материалдары бадыткап турар.

«Бар турган бүгү күжү-биле, хан-дамыры-биле» деп терминер ол үеде хоозун чугаа эвес, а боттуг демисел турган. Бар турган бүгү күжү-биле дээрже экономиктиг деткимче, хан-дамыры-биле дээрже дириг боду барып тулчуп кирер дээни ол-дур. Ол

азаан аксын Тываның арат чону, оон революсчу партия, чазааның удуртукчулары төлөптии-биле ээлээнин төөгү документилери херчилеп турар. Тываның арат чону ССРЭ-ни бодунуң Улуг Төрзөн чурту кылдыр санай берген болгаш, каш-ла хонуктарның иштинде Тываның ажыл-агыйын дайын байдалынче эде тургускан болгаш «Бүгү-ле чүвени фронтуга!» деп лозунг адаа-биле ажылдап, чурттап кирипкен. Сталинниң айтышкынын олар дорт күүседир уjurлуг хүлээлгевис кылдыр хүлээп көрө берген.

Дайын үезинде Тыва Арат Республика чеже-чеже дузаламчыны көргүскени, боттарының хан-дамыры-биле киржир дээш фронтуге чоруткан эки турачыларның-даа дугайы хөйге билдингир. Ол дугайында Улуг тиилелгениң 70 чылында Москвага барып көргүскен архив документилеринин делгелгезинде-даа тодаргай бадыткаан. Тыва Арат Республиканың Ада-чурттуң Улуг дайынынга канчаар киришкенин көргөни дыка хөй чүүлдерни билип ап, Тыва дугайында даап бодаашкынын чаа езу-биле бир чээр көргөни чугаажок.

«Дайын дайын-на ыйнаан, ынчалза-даа дүште чемни чогуур үезинде берген турар уjurлуг» деп алдарлыг полководчунуң чугаазын сак-

тып тур боор силер. Ынчангаш ТАР анаа-ла киржи бербээн, дайын чорудулгазының делегей дүрүмнерин сагып тургаш, киришкенин айтып каары чугула. Бирээде, Тыва фашист Герман-ния-биле дорт дайын чарлаваздаа, ССРЭ-ниң талазынга туруп, ол Улуг күрүнөге бар шаа-биле дузалажып тургаш, ол дайынга киришкениниң бир барымдаа-зы ол. Аңаа киржирин хоойлу езугаар кылган чүүл Тываның арат чонунуң мурнундан хүлээп алдыган декларация болур. Оон бээр бо чылын 80 чыл ою болуп турар. Ол ышкаш Ада-чурт дайынының эгелээнинден бээр база 80 чыл болуп турары оон база бадыткалы. Ынчан ТАР даштыкы херектер талазы-биле ажыл-чорудулгазын ССРЭ-ниң камгалал каракалының адаа-биле чорудуп турган. Ол дугайында 1921 чылдың август 15-те бадылаан Тываның бир дугаар Конституциясында мынчаар айткан: «Таңды Тыва улустуң республиги болза, хостуг болгаш бодунуң иштики херзэн шиитпирлээрде, кымга-даа хамаарышпас Таңды Тываның арат чонунуң бот-чагыргазы болур. Таңды Тываның республиги болза, чурттар аразының харылзаазына кирерде, Советтик Россияның камгалал болчушкуну-биле киржир».

Ынчан кээрде, бодунуң Конституциясында айтып каан хүлээлгезин безин күүседирде, ССРЭ-ниң удуртукчуларындан каш катап чөпшээрелди дилеп тургаш киришкени оон база бадыткалы, а ССРЭ-ниң удуртукчулары ТАР-ның байдалын кончуг эки билер турган болгаш, ынчан аңгы күрүнө турган Тываны холгаарлап, бүгү-ниити шериг күжү чыырын-даа чарлаваан. ТАР-ның нам, чазаа боттарының бар аргаларын өөренип көргөш, эки турачылардан шилиттинген эскадрон-биле дузалашканы ам төөгүдө артканы ол.

Ада-чурттуң дайынынга киржир шиитпирин үндүргөн ол төөгүлүг декларацияны хүлээп алганындан бээр бо чылын 80 чыл ою. Тываның төөгүзүндө ол декларация база бир онзагай болушкун болуп артар.

М.Ш. КУУЛАР,
Тываның Национал
архивинин
килдис эргелекчизи.

БИР МУҢ ОРУННУ БЕЛЕТКЭЭН

«Республиканың эмнелгелеринде 303 кижии эмнедип турар, оларның 37-зи берге байдалдыг, а 3 кижии ИВЛ аппарадынга кожуп алгаш, эмнеп турар» – деп, кадык камгалал сайыдының оралакчызы Марианна Куулар неделя эгезинде Аппарат хуралынга илеткээн.

Кадык камгалал яамызы коронавирустуг хамчыктың үшкү чалгынының келгени-биле холбаштыр, республиканың эмнелгелеринде аарыг улус чыдар бир муң орунну белеткеп турар. Чон аразына тарылганы идепкейлиг чорудары-биле, вакцинация ажылын улам күштелдирген. Эрткен неделяда 2693 кижии баштайгы тарылганы алган. Вакцинация талазы-биле Тыва Республика

19 дугаар черде чоруп турар.

Коронавирустун индий болгаш британ чаа хевирлери тыттып келгенде, оваарымчалыг болуп, шупту негелдерни ыяк сагыр уjurлуг.

Бодунуң болгаш өске улустуң кадыкшылын камнап, камгалаары – кижии бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш харысалгазы болганда, санитарлыг дүрүмнерни үревейн, МАСКА кедер чурумну утпайн сагыр.

КУШТАРНЫҢ ХОРАЛЫГ ГРИВИ ТОДАРАТТЫНГАН

Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының дыңнадып турары-биле алырга, Өвүр биле Бии-Хем кожуннарның девискээринде черлик куш аймаандан куштарның хоралыг гриви тодараттынган.

«Дириг амытаннарның камгалалын чорудар болгаш кадыкшылын хайгаараар федералдыг төл» күрүнениң бюджет албан чери Россияның көдээ ажыл-агый хайгааралының Тыва Республика, Хакас Республика болгаш Кемерово областа эргелели-биле кады куш гивиниң бар-чогун илередир шинчилел ажылдарын чорудуп тура, Убсу-Нур болгаш Белое хөлдерде хөл чайказындан, янзы-бүрү хевирин өдүрөктеринден (красноголовый нырок, малая поганка, хохлатый чернеть, баклан

болгаш чомга) халдавырның Н5 адаккы хевириниң барын бадыткаан.

Азырал куштарның ээлери куштарын хөөлбек-сугларже хостуг салбас чурумну

шыңгызы-биле сагып, азырал куш харыксырап, өлүп-хораан та-варылгада халдавырның өөскөзүн черин өжүрүп, чок болдулар сорулга-биле ветеринария албанынче баар база илереттинген факт-барымдааның дугайында Россияның көдээ ажыл-агый хайгааралының Тыва Республикада эргелелинге дыңнадыры чугула.

Медээлерни Чыжыргана СААЯ
белеткээн.

«ШЫННЫҢ» почтазындан

УРУГНУҢ КИЖИЗИДИЛГЕЗИ ИЕЗИНИҢ ИШТИНДЕН ЭГЕЛЭЭР

«Шын» солунуң 43 дугаарлыг үндүрүлгезинде «Чоп кырый берген, шоругу-дур» деп чүүлге хамаарыштыр бодунуң бодалдарымны илередикседим.

Бүгү назынымда башкылап чордум. Үстүндө ады кирген чүүлду номчуп ора, сагыш-сеткилим дүвүрөп, хөлзеп олурдум. Биче буурай чон хирезинде, күчү-күштүгү күрүнелерге дарладып-даа чораан болза, боттарының үндөзүн культуразын, төрзөн дылын, кижизиг, хүндүлээчел аажы-чаңын чидирбээн дээш өске омак-сөөк чоннар болгаш эртемденнер тываларны магадап турар. Ис чок читкен чоннар эвээш эвес деп төөгүдөн билир бис. Тыва чон боттарының езу-чаңчылдарына, оран-таңдызына ынак. Тыва кижиге улуг улусту хүндүлээр, оларның чагыг-сөзүн, арга-хоргазын билип ап, бичени чаптап, дузалажып, бар-чогун үлежип чораан.

«Чоп кырый берген, шоругу-дур» деп чүүлде чараштыр будуттунуп алган аныяк уруг улуг назылыг кижиге олудун чайлап бербээни дээш буруулуг болбайн канчаар. Ол кезээде амгы дег аныяк, чараш болбас. Өг-бүлелиг, ажи-төлдүг улуг кижиге апаар. Бодунуң ажи-төлүн чүү чүвөгө өөредир, канчаар кижизидир?

Улгады берген угбай (хөлүн эр-тирипкен-даа болза) аныяк уругга мөзү-бүдүш дугайында билишкенин берген-дир. Улуг улусту хүндүлээр деп чүвени бүгү назынында сактып алып боор.

Черле ынчаш, кудумчуга чорааш эскереримге, чамдык аныяктарның аажы-чаңы багай, турамык-тыр. Ында-мында бөлдүнчүп алгаш, пиво ишкен турар. Бир болза доктаам-нарда узун сандайларда, бир болза теректер хөлөгезинде ушулап калган чыткылаар. Хөй-ниити черлеринге бодун канчаар алдынарын билбеси, культуразының кудузу оон безин көскү. Бурунгу кыдат философ Конфуцийниң өөрединде «Ниитилелдин болгаш өг-бүлениң хүн бүрүдө амыдыраарына улуг кижиниң сөзү аныяк улуска маргыш чок хоойлу болур ужурлуг» дээн. Ол дээрге бодундан улуг, чоок кижилерниң ада-иениң (өске-даа улуг назылыгларның) өөредиглиг, ажи-тыг болзун дээш чугаалаан сөзүн, угаан-сарыылдыг, амыдыралчы сүмезин хүлээп алгаш, ону күөседир болза, эки дээни ол.

Улуг педагог А.С. Макаренко бодунуң поэмазында «Уругнуң кижизидилгези иезиниң иштинден эгелээр» дээн. Тыва чон «Кижиге болуру чажындан,

аът болуру кулунундан» деп чиге-ле сөглээн. Ынчангаш ада-иениң уруглар кижизидилгезинге салдары канчаар-даа аажок улуг. Өгбелеривистен дамчып келген чаагай чаңчылдарга база өг-бүлениң чаңчыл апарган сагып чоруур эки дүрүмнеринге даянып, уругларывыстың кижизидилгезинче сагышты салып көрээлиңер. Ажи-төлүвүс өзүп келир. Каяа-даа, кандыг-даа чон аразына чоруур болгай. Топтуг, кижизиг, чурумнуг аныяк кижини кандыг-даа чон хүндүлээр бээр. Кандыг кончуг эвилең-ээлдек, топтуг-томаанның төл боор, кым деп аданың, иениң төлү ирги деп чугаалажы бээр.

Уругларның кижиге болуп хевир-леттинеринге уруглар садтарында кижизидилгичи башкылар, школада класс башкылары база улуг салдарлыг. Класс шактарында чараш аажы-чаңга, хөй-ниити черлеринге бодун канчаар алдынар ужурлуун, улуг-биче улус-биле канчаар чугаалажырын өөредир ужурлуг.

Арбат шөлүндө чаа чайганыштарны, сандайларны шиш баштыг херексел-биле шыймактап каапкан болду. Хомудадым. Күрүнениң база хууда улустуң өңчүзүңгө хора чедирерге, кандыг торгаал көрдүнгенин ажи-төлгө өөредир – хүннүң чугула айтыры. Бо дугайында ада-иелер ажи-төлү-биле шыңгы чугааларны чорудары чугула.

Дина ОНДАР,
хоочун башкы.

ДУЗА КАДАР ДУҢМАВЫС АЛЕКСЕЙ

Кижиге экизи – бүдүжүндө,
Кидис экизи – салыжында.

Эрес-кежээ, дузааргак Алексей Ховалыгының дугайында бижикседим. Ол Кызыл кожуунуң Ыраккы Каа-Хемде чурттап чоруур. Чаа улуг гаражы болгаш бажыңны бодунуң күжү-биле тудуп алган. Хууда пилорамалыг болгаш, чоогунда чурттап турар хоочуннарга, кадының байдалы кызыгаарлыг улуска оттулар ыяшты халаска дүжүрүп бээр. Ногаа-чимис тарыыр өйдө кара хөзүннү, хирээндени, картофель тарыыр шөлүвүске болгаш ногаа тарыыр чалдарывыска немей төп алыры-биле эккелгеш, херим иштинге дүжүрүп бээр. Назыны улгады берген кырганнарны болгаш аарыг-аржык улустуң сеткилин өөртүп, буянын чедирип чоруур аныяк кижиге. Биске дуза кадар дуңмавыс Алексейниң чүүк сөөртүр улуг машиназын пат таныыр апарган бис. Богувусту чыггаш, шоодайлап каарывыска, боду чүдүргөш, төптөр кижиге.

Алексей Ховалыгының алысчурту ак-көк Сүт-Хөл. Өскөн чери Бора-Тайга суур. Аа сүдүн эмзирип өстүргөн авазы Любовь Бүрбү – алдарлыг агроном. Ачазы Олег Ховалыг хөгжүм херекселдериниң шуптузунга ойнаар. Бора-Тайга көдээ культура одаанга аныяктарны чыып, оюн-тоглаазын көргүзүп, солун шиизин бараалгадып чораан.

Алексей – бурунгаар үзел-чүткүлдүг ада. Олар өөнүң ишти Дина-биле 2 оолдуг, 1 кыстыг. Ажи-төлүнүң иези Дина уруглар садында кижизидилгичи башкы болуп, чаш салгалдарывыска чүлдү-чүрээндөн бердинип ажилдап чоруур.

Чылбак МОНГУШ,
РФ-тиң хүндүлүг башкызы.

ХООЧУННАРНЫ УТПААЛЫҢАР

Тыва Арат Республиканың 100 чылдаан оюнга уткуштур Тывавыстың сайзыралы дээш ажилдап чораан хоочуннарның бирээзи Степан Серен-Доржунуң дугайында бижикседим. Ол мээң ачам.

Ачам 1918 чылдың январь 9-та Сүт-Хөл кожуунуң Ишкин суурга бөдүүн арат өг-бүлениң ортун огул болуп төрүттүнгөн. Ол башкылар өөредир школаны дооскаш, Бии-Хем кожуунуң Хадың суурга 1954 чылга чедир тыва дыл болгаш төрзөн чогаал башкылап чораан. Ооң хөй санныг өөреникчилери ачамны сактыр боор. Мээң сактырым болза, тыва радионуң хоочуну Владимир Тиңмей, эмчи Татьяна Кызыл-оол, чагырга чериниң хоочуну Тамара Ондар (Седен) болгаш өскелер-даа ачамның өөреникчилери чораан чүве.

Степан Серен-Доржу бодунуң төрзөн дылын дыка эки билер, ачаа ынак чораан. Бичии чаштарга тыва дылдың каас-чаражын, ооң байлаан, чеченин аядып берип чораан. 1954-1955 чылдардан эгелеп Баян-Кол ортумаа школынага ажилдай бээрге, ооң класына өөренип турган мен. Ачам ол үеде чүгле бичии чаштарны эвес, а улуг улусту база кежээлерде чыып, делегейде чүү болуп турарын тайылбырлап, политиктиг өөредилгени чергелештир чорудуп турган. Ол «Билиг» ниитилелиниң эки суртаалчызы дээш, Польшаже аян-чорук путевказы-биле шаңнаткан.

Ачам боду ус-шевер, чурулгага, уран чүүлге база сундулуг чораан. Мандолинага дыка чараш ойнаар кижиге болгай. Уран чүүлге сундулуун, ус-шеверин ооң огул Владимир дөзеп алган. Адашкылар тыва игилди безин кады кылып алыр турду. Ачам хостуг үезинде шыдараа ойнаарына, каттаар, балыктаарына база дыка ынак чораан.

Ол үеде Баян-Колга янзы-бүрү омак-сөөктүг чоннар эп-найыралдыг, бурунгаар чүткүлдүг чурттап турган. Орус чондан ногаа-чимис өстүрерин өөренип, школаның интернадын ногаа-биле хандырып эгелээринге улуг үлүг-хуузу ачам кириген. Тывавысты сайзырадып, ооң келир үези дээш ажилдап чораан хоочуннарны сактып, хүндүлөп чоруур болзувусса, төөгүвүс уттундурбас.

Тоюнма КҮЖҮГЕТ,
кадык камгалалының хоочуну,
Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи.

Индияда өөренип турар чаңгыс чер-чурттуум Азита Донгак-биле социал четки (фейсбук) дамчыштыр чагаалажып турар мен. Ол эртем-билигге сундулуг, аян-чорук кылырына ынак, чер-чурттар, дылдар, шажын философиязын сонургаар болду. Азита Александровна Индияда өөредилгезин, амыдырал-чуртталгазын сонургадып үргүлчү менче бижири, чоокта чаа Тываже чаныксап турарын бижиди.

«Амдызында айыылдыг хамчык тарай берген болгаш, ырадыр чоруп шыдавас бис. Карантин төнө бээрге, күрүнелер кызыгаарларын аядып-тарга, чоруур мен. Демир-оруктап, автобус-биле-даа, азы достунуп-даа чоруур-ла, аал-чуртумче чаныксап бердим. Баштай Индияның чөөн чүгүнче, Непал чедип, ачаа бичии дыштанып алгаш, оон Кыдат биле Төвүттүң кызыгаарын таварып эрттиксең турар мен. Непалдан Лхасаже киргеш, ачаа база доктаап, Потала хүрээзи чедер мен. Оон тура Уйгур автономнуг округче канчаар чедерин, улус-биле сүмөлешкеш, таварыптар сорулган бар. Уйгурлар биле төвүттерниң төөгүзүн деңнеп көөр, мону дыка солун деп бодаар мен. Биске чоок, төрөл чоннар болгай дээш барыксап турарым ол-дур ийин.

А уйгурлар чуртундан Моолче канчаар кирерин база бодап, делегей четкизинден дилеп тур мен. Оон Моолга чеде берзимзе-ле, Тыва чоокшулап кээр, чанар орук ырак эвес боор. Кыдат талазындан болдунмас болза, Паки-

ТӨВҮТ ЧОННУҢ ЧАҢЧЫЛДАРЫ БИСТИҢ-БИЛЕ ДӨМЕЙ

тан, Афганистан, Таджикистан, Казахстан чедер оруктарны база көрүп турар мен. Чогум ужал-хемеге олурупкаш чанып болур, ынчаар чоруурга, меңээ чалгааранчыг-дыр, аңгы-аңгы чурттар кезип, чараш черлер көрүп алырга база улус-биле чугаалажып, оларның төөгүлерин дыңнаарга, солун. Шаанда шажын өөренип турган улус канчаар хилинчектенип чорааннар ирги деп база билип алыксап турар мен. Төвүт, кыдат, англи дылдарны бичии-даа болза билер болгаш, ажырбас боор деп бодумга бүзүрээр чордум.

Индияга визам ноябрь айга чедир бар, ол үеде чедир узун орукче черле үнер мен. Агаар-бойдус сооп келгенде, хар чаарының бетинде, Тывага четкен болза деп бодалым бар. Шаптаразын моондактар таварышпазын дээш, үргүлчү тейлеп тур мен. Оон ыңай Индия, Непал, Төвүт, уйгурлар чуртундан база Моолдун довураан бичиини алгаш, Тывага эккээр бодалдыг мен. Мындыг ыдыктыг черлерниң айызы бар деп бүзүрээр мен. Орукка чоруур кижиге улуг чүүк албайн, чүгле солуур хептер биле каш ном алыр, ол-ла. Эштерим база арга-сүмезин берип турлар, тыва кижиге дидим, хостуг, чоргаар дээш... Биче сеткилдиг, хүндүлээчел, чугаакыр, чурумнуг болза-ла, каяа-даа чурттап шыдаар бис. Тыва чонум мээң сеткилимде үргүлчү кады, узун орукка база чонум аас-кежиктиг, найыралдыг, демниг, хей-аады бедик болзун дээш тейлеп чоруур бодалдыг мен.

Индияда аарыг улустуң саны эвээжээн. Ынчалза-даа карантин уламчылап турар, бажыңнардан үнмейн олур бис. Садыглар 9-тан 14 шакка чедир ажилдаар. Мээң чанымда улүзүм эки олурлар, кежээлерде арыг иштинге агаарлап, ойнап турарлар. Университеттер, школалар ажилдавайн турар. Мен черле чааскаан чурттап турар болгаш, сонургаар шинчилел ажилдарымны кылып ап, карантинге чаңчыга бердим. Дыка берге, айыылдыг

аарыг-дыр, кижиге бүрүзү кадыын камнап чорза эки.

Өөредилгемни бо чылын доозар мен. Курстар болгаш боду шийтпирлээр, чурттаар акшазы кайы хире чедер, азы сонургалы ханы болза, улаштыр өөренип болур. Өөредилгени октаргай четкизин (онлайн) дамчыштыр улаштырар мен. Төвүт дылым биле сарыг шажының философиязы меңээ дыка солун. Эртем болгаш өөредилге

дээрге-ле, чуртталгазының улуг ажи-лы-дыр, улгаткыже-даа өөренип чоруур болза, кижиниң угааны кырывас деп бодаар-ла-дыр мен.

Тывага баргаш, бичии дыштанып алыр, оон улаштыр делегейни кезиксеп турар мен. Чурттар кезип, чон-биле таныжып чугаалажы, мындыг солун ажилдыг болуксаар мен.

Азита Александровна Кызылга өскөн, 15 дугаар школаны 1996 чылда чедишкенин дооскаш, чурттар кезип, студентилеп чорупкан. Амгы үеде Индияның Дхарамсала деп хоорайдатөвүт дыл болгаш шажын талазы-биле философияны өөренип турар. Төвүттерниң чаңчылдары бистиң тывалар-биле дыка дөмей деп ол бижип турар. Ол Японияга бир чыл, Кыдатка бир чыл чартык өөрөнгөн.

Айза ТҮЛҮШ,
Кызыл хоорай.

Аяк шайны аартап ора...

ИЙИ ОЧУЛГА

Июнь 22-де Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелзэн хүнүнге тураскаадып бо материалды бижидим. Ол дээрже Константин Симоновтун "Жди меня" деп шүлүүн тыва дылче очулдурган Тываның ховар оолдары, ат-сураглыг чогаалчылар Владимир Серен-оолдун болгаш Чылгычы Ондарның очулгалары-дыр. Бо чогаалчыларны Тывада билбес кижиде чок.

Эрткен 2020 чылдың эгезинде орус дыл болгаш чогаал башкызы, амгы үеде амыдырал-чуртталгазының аайы-биле Кызылдың хоочуннар бажыңында чурттап турар мээң чаңгыскурсчум Шаңгыр Алдын-оол-овна Ондар-биле: "Жди меня" деп шүлүктүн очулгаларын "Шын" солунга үндүрер болза, солун болур ийик, баштай ол очулгаларны тып алыр-дыр деп дугуруштувус. Бис Кызылдың башкы институтунун орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш чогаал факультетин өске эш-өөрүвүс-биле кады 1972 чылда дооскан бис.

Шаңгыр Ондар — уран номчулганың мастери, шүлүк чогаалыңа дендии ынак. А.С. Пушкинниң "Евгений Онегин" деп шүлүглелинден Татьянаңың чагаазын, С.Есенинниң авазыңа тураскааткан шүлүктөрүн болгаш өске-даа тыва чогаалчыларның шүлүктөрүн шээжи-биле доктаадып алгаш, орус-даа, тыва-даа дылдарга уран чүүл көрүлдөлөрүнө күүседип чоруур, угааны чарт кижиле болгай. Ол хоочуннар бажыңында Херээженнер чөвүлелиниң даргазы, хөй-ниити ажилдарыңа, культура-массалыг хемчеглерге эң идепкейлиг киржип чоруур.

Шүлүк шээжилээри — угаан-бодалды сайзырадырының кайгамчыктыг чепсээ. Шүлүк шээжилээр кижиниң чүнү-даа сактып алыры белен болур. Амгы үеде өөреникчилер шүлүк шээжилээр хөңнү чок, дүн-хүн чок соталыг телефоннар суйбап олурар апарганы хомуданчыг, а ол ада-мелерден, орус дыл болгаш тыва дыл башкыларыңдан дыка хамааржыр.

Бис орус-даа, тыва-даа дылдарга

ынак шүлүктөривисти шыгжап ап, өөреникчилеривиске өөредип чораан, ам 70 хар ашкан хоочуннар бис. Шииртпирлээн сорулгавысты күүседир дээш, 2020 чылда В.Серен-оолдун шүлүүн дораан-на тып алган бис. Ооң ному менде бар болган. А Ч. Ондарның очулгазын тып чадап каан бис. Ынчап турувуста, харалаан, хайлыг хамчык аарыгга таварышкаш, Чылгычы Ондарның "адының бажы хоя" берген. Чылгычы Ондар — Чөөн-Хемчик кожуунун Бажың-Алаак чурттуг, чаңгыс чер-чурттуувус Шаңгыр Ондарның чуржузу кижиле болгай. Ооң кадында пандемия дээш карантин чарлапкан, библиотекалар хаашкынныг. Ынчаар-ла ооң очулгазын тып алыр ажил узамдыккан.

Бир-ле катап 2021 чылдың эгезинде эжим менче телефоннапкаш: "Мен хууда библиотекам коптарып тургаш, Ч.Ондарның "Ынакшыл — эки эрниң эжи" деп номун тып алдым, ында ол очулга бар-дыр, дүрген халып кел" — диди. Амыраарывыс-даа кончуг, күзөл бүткен.

Ч. Ондарның "Ынакшыл — эки эрниң эжи" деп номунда Тываның улустун чогаалчызы Монгуш Кенин-Лопсанның тайылбырында "Жди меня" азы "Манап-ла көр" деп шүлүүн К.Симонов баштайгы кадайы, алдарлыг артист Валентина Васильевна Серовага тураскааткан деп бижээн. К. Симонов В. Серовага ханы ынакшылын дайын үезинде шүлүктөп илереткен болгаш бо чогаал фашистерге удур Төрзөн чурт дээш тулчуп турган солдат бүрүзүнүң ынак шүлүү болуп кажан кезээде арткан деп чогаалчы, улуг өгбевис М.Кенин-Лопсан айыткан.

Ынчангаш номчукчуларның кичээнгейинге В.Серен-оолдун болгаш Ч.Ондарның очулгаларын бараалгаттывыс. Бо очулгаларны дыл болгаш чогаал башкылары, уран сөстүн мастерлери кичээлдерге болгаш ажылыңа ажыглаары күзөнчиг. Ийи аңгы салым-чаяан-ныг чогаалчылар, ийи аңгы көрүш, ийи аңгы очулгалар... Кайызын-даа кандыг дээрл, В.Серен-оол-даа, Ч.Ондар-даа чедимчелиг очулдурган-дыр деп санаар чордум.

Хүндүлүг номчукчулар, бо ийи очулгаларны деңнеп номчуп көрүңер даан, дыка солун. Амыдырал ындыг болгай, кижилер дуу оранче чоруй-даа баарга, оларның эки кылган ажылы, өлүм чок чогаалдары чоннун сеткилинге артып каар.

Ольга САЛЧАК.
Чадаана хоорай.

К.СИМОНОВ

Эп кээр мен, мени мана.
Эчизинге чедир мана.
Сагыш-сеткил кударадыр
Чаыстыг өйде мени мана.

Харлыг хатта мени мана,
Каанда-даа мени мана.
Өске улус уттупса-даа,
Өжөгүзүн мени мана.

Херии черден бижээн чагаам
Келбеле-даа, мени мана.
Хамык өөрүм чөгел төткеш,
Келбеле-даа, мени мана.

Эп кээр мен, мени мана.
Элек иргин түңнел кылып,
"Чеже манаар, соксап каг" — дээр
Сеткилдерге согудан бер.

Айдың черде мени чок деп
Авам, оглум бүзүрөп боор.
Өөрүм безин таакпылажып,
Өөмгө чыгып келир магад.

К.СИМОНОВ

Эп кээр мен, эки мана.
Кударанчыг чаыстыг-даа,
Куу туман, хар-даа чагза,
Чайгы изиг халында-даа
Чааскаанзырап, муңгарава.
Эп кээр мен, мени мана.

Чаалыг шөлден бижээн чагаам
Саадааштың, келбеле-даа,
Шаанга кири эки мана,
Сагыжыңны кударатпа.
Сөзүн бергеш, манаан өөрүм
Сөөлзүредип манап чадааш,
Чөгел төткеш, уттупса-даа,
Чөлөнгижиң черле салба.
Эчизинге чедир шыдаш.
Эп кээр мен.
Эки мана.
Эчизинге чедир мана.

Эп кээр мен, эки мана.
Эки хөөнүң харамнанма,
Эчизинге чедир мана.
Хөңнү калгаш, утканнарга
Көстүг от дег согудан бер.
Оглум, авам чөгел төгөш,
Өлген-дир деп бүзүрээй аан,
Өөрлерим чыгып келгеш,

МЕНИ МАНА

Шак ол өйде адым адап,
Сактышкынның доюн кылза,
Арага-даа амзавайн,
Амылыг деп мени мана.

Эрлик оран өжү кылдыр
Эп кээр мен, мени мана.
Өлүрүмнү хүрүмнээзнер
"Өлчөйлиин!" — деп магадаай аан.

Канчап дириг артканымны
Хары улус кайын билер.
Эчис шынчы манаашкыңың
Эжиң мени камгалаан-дыр.

Өске кымдан артык кылдыр
Өскерлиш чок манап билген
Бодалда чок шыдамыңың
Боттарывыс билип артаал.

Владимир СЕРЕН-ООЛ
очулдурган.

МЕНИ МАНА

Одум-көзүм эргип дагып,
Өлген-дир дээш арагазын
Өргүй берзе...Адыр, мана,
Ажыг суксун амзай бербе.
Эп кээр мен, эки мана.
Эчизинге чедир мана.

Өлүм-биле өжээниң мен,
Өөмдүө эп кээр мен.
Эп кээр шагым чедип кээрге,
Эжин манап шыдаваннар
"Кижик-чолдуг оол-дур" деп,
Кээргээри база магад.
Бүзүрелдиг манап чораан
Бүдүжүнүң ачызында
Канчап дириг артканымны
Кажан шагда сактып аар бис.

Саарылган чаыс оыктан
Чаңгыс чаглак — бүзүрелиң,
Баажызы ол-дур дээрзин
Манавааннар кайын билер.
Эчизинге чедир манаар
Эки сеткил сенде болган —
Өлүм чүгө дыынмаан дээрге,
Өске чылдак кайын тытыр.

Чылгычы ОНДАР
очулдурган.

Чогаал арны

(Уланчызы. Эгези № 32-44
"Шында")

Хоочун кырган шүлүктөй аарак салып турган:

— Алдым, үстүм кыраан боордан,
Аксым-сөзүм анаа хевээр...
Төлээлдер чир шоң дүшкеннер. Пре-
зидиумда даргалар безин өлүп-далып-ла
органнар.

Иргек ирей кыймыш-даа дивзэн:
— ТАР-ның чедишкыннерин
Даар, деңээр сөс тыппас мен.
Таңды бедик болгаш, деңнежир,
Далай терең болгаш, деңнежир.
Арганың сырыйы-биле деңээр мен,
Ак ховунуң депгеми-биле деңээр мен.
Чуртталгавыс магалыг-дыр,
Чуруп, бижиш шыдавас мен.
Адар даңның байбыңга
Ай, хүннүң херели дег тур.
Алдын, мөңгүннүң байбыңга
Аштап каан кылаң дег тур.

Адыш часкаашкыннары чиртиңейип
турган. Шынап-ла, бо үжүк-бижик чок
ирейниң кара угааныңа анаа-ла чечээр-
гээ, коя звес, ову-хевирлиг, үлегерлээн
сөс долган дылыңа кандыг-даа шүлүкчү
адааргап болур.

Иргек ирей Ада-чурт ССРЭ-же хал-
даан фашизм дугайын чугаалай бергеш,
шүлүктээрин соксадып алган. Ол база

Кызыл-Эник КУДАЖЫ, Тываның улустун чогаалчызы

БИСТИҢ ҮЕНИҢ МААДЫРЫ

• Тоожу

шын. Аас-кежикти, өөрүшкүнү бедик,
чиик, чечен сөстөр-биле чуруур херек,
а дайзыннарны чавыс, аар, кара сөстөр-
биле шывай шавар херек.

Ирейниң хаваанга каыт-каыт сыгыглар
дүгдүнчү, үнү шыңгырай берген:
— Бистиң Ада-чуртувус болур Улуг
ССРЭ-же кырмаан деп идегеттер халдаа-
ны бистиң ТАР-же халдааны-биле бир
дөмей-дир. Ынчангаш арат чон, бис,
бистиң ревизионис-биле ССРЭ-ниң
Кызыл Шеринге шуут каттыжып алгаш,
ол идегетти хүл-далган кылдыр чуура
шавар бис, эштер.

Чүге дээрже бистиң Тыва шаанда
кызыл хол, демиртен чоруурда-даа, чаа-
дайыңа аштырып көрбээн улус бис. Ол
чыдыг ыттарны чылча басып шыдаар
болгаш, Төрзөн чуртувусту камгалап
алыр бис.

Улуг-Хемниң Ийи-Талда база бир
арат бар. Ооң дугайында одуругларны
«Тываның төөгүзү» деп номдан ажып

көрээли:

Тыва улустун Совет Армия-биле
быжыг харылзаазын ТАР-ның ажилчы
чоннарының фронтучулар-биле чагаа-
лары херечилеп турар. Совет Армияның
дайынчылары болгаш командирлери
Ада-чурттуң Улуг дайынының чылда-
рында ТАР-ның ТК-ның адресинче өөрүп
четтиргениниң муң-муң чагааларын
чоруткан. «Мен Улуг-Хем кожуунда мур-
накчы малчын арат Кудажының мындыг
кайгамчык чараш сөстөрүн магадаан
болгаш оларга сорул кирген мен — деп,
политрук А.М. Мнацканян фронтудан
бижээн:

— «Кажан фашизм дугайында бодай
бээримге, мээң чүрээмче соок хат ха-
дып турар. Ол чылангы дүрген болгаш
тукуулунга чедир чылча басын дээш,
малымның 75 хуузун Кызыл Шеригге
берип тур мен.

Кызыл дайынчының огу черге халас
дүшпезин, фашистин кара чүрээнге

кадалы берзин». Мен арат Кудажыны
билбес болгаш ону көрбээн мен, ын-
чалза-даа ол меңээ, ачам ышкаш, акым
ышкаш эргим-дир...»

Тываның ажилчы чоннары 1942 чылда
Барыын фронтунун 6-гы армиязынче,
1943 чылда Брянск фронтунун 13-кү ар-
миязынче мөөң белектерни чоруткулаан.

Барыын фронтунун командьлакчызы
Г.К. Жуков-биле тыва улус чоок турган.
Тыва төлээлери ону ТАР-ның Республика
ордени-биле шаңнаан. Маршалдың хөй
демдектерлиг хөрээнде хамык орденнер
аразында тыва орден база хып турар. Ол
дээрже тыва улуска чаагай хүндүлел-дир.
Г.К. Жуковту совет улус Тиелелгениң мар-
шалы деп хүндүлөп адаар. Чүге дээрже
фронтучуларга каяа Жуков көстүп келген
болдур, аңаа азы шавар халдаашкын
эгелээр, азы кандыг-бир чаартылгалар
болур турган, ону немецтер безин билер.
1945 чылдың июнь 26-да Москваның
Кызыл шөлге Тиелелге парадын Георгий
Константинович аъттыг командьлап
үндү. Ам ындыг хевирлиг тураскаалды
Кызыл шөлде скульптор Вучетичиниң
телевилели-биле тургузуп каан. Кызыл
шөлге Тиелелге парадыңа Тывадан
ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттары
— СЭКП обкомунун секретары С.К. Тока,
ажылчы чоннарның область комитетиниң
даргазы А.М. Чымба, кызыл партизаннар
командири С.К. Кочетов, тыва чогаалчы
Л.Б. Чадамба, мурнакчы малчын М.С.
Кудажы суглар турган болгай.

(Уланчылыг).

Чарлал — Реклама

Хүндүлүг хереглекчилер!

Июль 1-ден эгелээш, электри энергиязының тарифтеринге өскерилгелер болурун дыңнадып тур бис

Электри энергиязының тарифтери:
Чурттагы чонга болгаш оларга деңнестирген хереглекчилерге бир киловатт шактың — 4,01 рубль/кВт ч.
Стационарлыг электри плиталарын дерип, чурум ёзугаар кожуп каан хоорай бажыңнарында чурттап турар, ол ышкаш көдээ черниң чурттагы чонунга база оларга деңнестирген категорияларның хереглекчилеринге бир киловатт шактың — 2,80 рубль/кВт ч.
Тарифтер дугайында долу медээни «Тываэнергосбыт» акционерлиг иитилелдин www.tuvaensb.ru сайтында «Потребителям — физическим лицам — тарифы — 2021» кезектен

көрүп ап болур.

Электри энергиязының учедунда (счетчикте) көргүскен саннарны июнь 25-ке чедир силерге эптиг аргалар-биле дамчыдып бээрлерни диледивис:

«Тываэнергосбыт» АН-ның сайтында www.tuvaensb.ru хуу кабинетин таварыштыр

«Тываэнергосбыт» деп мобильдиг капсырылга таварыштыр (ону Google Play сервистен ОС Android смартфонче кирип болур).

Телефон-биле: 88007001937, 8(39422) 5-65-26, 5-60-96

«Тываэнергосбыт» АН шупту пунктуларынга телебирлерин шүүштүрүп хынап бээр болгаш хүлээп алыр.

Үезинде төлөп турарыңар дээш өөрүп четтирдивис!

«ТР-ниң чурттагы чонунга болгаш оларга деңнестирген категорияларның хереглекчилеринге 2021 чылда электри энергиязының тарифтерин доктаадырының дугайында» №60 доктаалды Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албаны 2020 чылдың декабрь 25-те үндүргөн.

ИЗВЕЩЕНИЕ О ПРОВЕДЕНИИ ТОРГОВ В ФОРМЕ ОТКРЫТОГО АУКЦИОНА

Администрация Каа-Хемского района объявляет торги по предоставлению земельного участка в собственность.

Форма торгов — аукцион, открытый по составу участников и по форме подачи предложений.

Дата, время и место проведения и подведения итогов аукциона — 24.07.2021 года в 14-00 (время местное) зал заседаний администрации Каа-Хемского района по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская, д. 143, 1-й этаж, тел.: 8(39432) 2-24-69

На открытом аукцион выставляется право на заключение договора купли-продажи земельного участка.

Предмет аукциона сформирован и продается в виде лота (право на заключение договора купли-продажи одного участка — один лот).

Предложения о цене заявляются участниками аукциона открыто, в ходе проведения аукциона.

Категория земель: земли особо-охраняемых территорий и объектов.

Разрешенное использование:

№ лота	Адрес участка	Площадь кв.м.	Кадастровый номер	Начальная цена, руб.	Сумма задатка, руб.	Шаг аукциона, руб.
				Кадастровая стоимость земельного участка	50 % от начальной цены	В пределах 3% от начальной цены
1	Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Усть-Бурен, местечко Усть-Бельбейчик	2748	17:04:1602003:10	423 933.96	55300	3318

Время и место приема заявок — Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская, д. 143 в часы работы администрации Каа-Хемского района (с 9.00 часов до 16.00 часов).

Начало и окончание приема заявок: с 9:00 часов 23.06.2021 года до 17:00 часов 23.07.2021 года, по местному времени.

Задаток должен быть оплачен в срок не позднее 23.07.2021 года.

Дата, время и место определения участников аукциона — 24.07.2021 г. года в 14 часов 00 минут (время местное) по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская, д. 143. 1-й этаж, зал заседаний администрации Каа-Хемского района.

Заявителям, признанным участниками аукциона, и заявителям, не допущенным к участию в аукционе, организатор аукциона направляет уведомления о принятых в отношении них решениях не позднее дня, следующего после дня подписания протокола, рассмотрения заявок на участие в аукционе. Организатор аукциона обязан вернуть заявителю, не допущенному к участию в аукционе, внесенный им задаток в течение трех рабочих дней со дня оформления протокола приема заявок на участие в аукционе.

ИЗВЕЩЕНИЯ

Администрация Каа-Хемского района Республики Тыва информирует о предоставлении гражданину Монгуш Вячеславу Владимировичу в аренду земельный участок из категории земель населенных пунктов с кадастровым номером 17:04:0201020:145, находящийся по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с.Бурен-Хем, ул.Енисейская д.35 с разрешенным использованием — под индивидуальное жилищное строительство, общей площадью 1200 кв.м.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с.Сарыг-Сеп, ул.Енисейская, д.143 с понедельника по четверг с 9.00 часов до 15.00 часов администрация Каа-Хемского района.

Консультант по земельным вопросам Администрации Каа-Хемского района РТ Олет А.А.

...

В администрацию Тоджинского района поступило заявление от гражданки Российской Федерации Кузнецовой Екатерины Федоровны о предоставлении земельного участка из земель населенных пунктов в аренду, с разрешенным использованием — для индивидуального жилищного строительства, общей площадью 2000,0 кв.м., с кадастровым номером 17:11:0501013:166, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Тоджинский район, с.Тоора-Хем, ул.Енисейская, дом 74 «а».

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Тоджинского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

Начальник отдела по земельным и имущественным отношениям Хомушку Л.А.

...

В администрацию муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва поступило заявление от гр. РФ Чаш-оол Саян Романовича о предоставлении земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных пунктов — для индивидуального

жилищного строительства, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Булун-Терек, ул. Надажап, дом 14, общей площадью 1450 кв. м. с кадастровым № 17:14:0301011:331 (Постановление об утверждении схемы расположения земельного участка на кадастровом плане территории от 20.05.2021г. № 264).

Лицам, заинтересованным в предоставлении данных участков, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать письменное заявление, также для ознакомления со схемой расположения земельного участка по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел. 8 (394) 43-2-12-18.

Дата окончания приема заявлений: по окончании 30 дней с даты опубликования данного извещения.

Администрация муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва.

...

В администрацию муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва поступило заявление от гр. РФ Седен Русланы Маннай-ооловны о предоставлении земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных пунктов — для индивидуального жилищного строительства, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Булун-Терек, ул. Надажап, дом 12, общей площадью 1300 кв. м. с кадастровым № 17:14:0301011:330 (Постановление об утверждении схемы расположения земельного участка на кадастровом плане территории от 20.05.2021г. № 278).

Лицам, заинтересованным в предоставлении данных участков, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать письменное заявление, также для ознакомления со схемой расположения земельного участка по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел. 8 (394) 43-2-12-18.

Дата окончания приема заявлений: по окончании 30 дней с даты опубликования данного извещения.

Администрация муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва.

...

В администрацию муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва поступило заявление от гр. РФ Седен Русланы Маннай-ооловны о предоставлении земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных пунктов — для индивидуального жилищного строительства, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Булун-Терек, ул. Надажап, дом 12, общей площадью 1300 кв. м. с кадастровым № 17:14:0301011:330 (Постановление об утверждении схемы расположения земельного участка на кадастровом плане территории от 20.05.2021г. № 278).

Лицам, заинтересованным в предоставлении данных участков, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать письменное заявление, также для ознакомления со схемой расположения земельного участка по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел. 8 (394) 43-2-12-18.

Дата окончания приема заявлений: по окончании 30 дней с даты опубликования данного извещения.

Администрация муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва.

...

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.Н. АРАКЧАА.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүн адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская,100,
каб.29,32

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35,
Чарлал килдизи — 2-01-35, 2-18-10
Менеджер: Е.Э. Иргит. каб. 309
Солун чыскаакчылары:
С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак — 2-17-94
Корректорлар: Ч.Н. Мачык,
А.А. Лагзы — 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккэн. Херечилелдин дугаары — ПИ №ТУ17-00068.

Солунну «Тываполиграф» АН-ге парлаан.

(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.

Чагыдылга индекси: хуу кижилерге — П6855, организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер (среда, суббота).

Номерни парлаггаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Солун келбейн барганда, 2-11-52 телефонче долгаар.

2021 ЧЫЛДА «ШЫН» СОЛУННУҢ
ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,

ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 960 рубль.

ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР
ЧАГЫДАР БОЛЗА,

ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 1212,24 рубль.
Тел.: 2-01-35

СОЛУННУҢ САЙТЫЗЫ:

//shyn.ru

ЭЛЕКТРОННУҢ ПОЧТАЗЫ:

shyntuva@mail.ru;

shyntuva@yandex.ru

Тираж: 5196 кезек